

Education

EDUCATIEVE BACHELOR
SECUNDAIR ONDERWIJS

ACADEMIEJAAR
2024-2025

Bachelorproef: Didactiek van de metafoor

**Het verborgen leerproces van metaforische concepten
in taal en betekenisvorming**

Student: Ines Vakante

Promotor: Mevr. Marianne Vonck

Indiendatum: 06/06/2025

‘Το μεταφέρειν εὖ τὸ μέγιστον σημεῖον εὐφυΐας· τὸ γὰρ καλὸν μεταφέρειν τὸ ὅμοιον θεάσασθαι.’

‘Een meester in metaforen zijn is verreweg het grootste talent, want een goede metafoor maken is hetzelfde als gelijkenis zien in ongelijksoortige dingen.’

Aristoteles – Poëtica

Woord vooraf

Het einde van mijn opleiding tot leerkracht secundair onderwijs is bereikt: mijn bachelorproef. Dit laatste grote werk symboliseert niet alleen de inspanningen en groei tijdens mijn studieloopbaan, maar ook de verwezenlijking van een levenslange droom waarvan ik dacht dat die onbereikbaar was.

Na jaren van werken, een gezin grootbrengen en het combineren van allerlei verantwoordelijkheden besloot ik toch die droom na te jagen: het behalen van mijn diploma om les te mogen geven. Mijn eigen schoolloopbaan verliep allesbehalve standaard. Als anderstalige nieuwkomer – een term die tegenwoordig gangbaar is, maar waarvoor destijds nog geen specifieke trajecten bestonden – moest ik op het gebied van taal en onderwijs een flinke inhaalbeweging maken. Maar juist deze uitdaging heeft mijn fascinatie voor taal alleen maar versterkt. Het leren herkennen van taalnuances, het begrijpen van dubbelzinnigheden en het ontdekken van diepere betekenissen zijn sindsdien een bron van verwondering en plezier geworden.

Met veel enthousiasme presenteer ik nu mijn bachelorproef, geschreven in het kader van de opleiding Educatieve Bachelor Secundair Onderwijs, onderwijsvakken Nederlands en geschiedenis, aan de Odisee Hogeschool campus Sint-Niklaas. Als toekomstige leerkracht en gepassioneerd liefhebber van taalonderwijs heb ik ervoor gekozen om de rol en impact van metaforen in het onderwijs te onderzoeken. Dit onderwerp weerspiegelt mijn overtuiging dat taal niet alleen een communicatiemiddel is, maar ook een krachtig instrument om te leren, te denken en verbinding te maken.

Metaforen zijn overal om ons heen, vaak zonder dat we het doorhebben. Ze maken abstracte of complexe ideeën toegankelijk en helpen leerlingen om de wereld vanuit een nieuw perspectief te bekijken. Metaforen verrijken niet alleen de taalvaardigheid, ze dragen ook bij aan het vermogen om kritisch te denken en vergroten culturele inzichten. Mijn eigen ervaring als anderstalige nieuwkomer heeft me geleerd dat het begrijpen van metaforen soms heel uitdagend kan zijn, maar anderzijds ook deuren opent naar een dieper begrip van een nieuwe taal en cultuur.

Ik hoop dat deze bachelorproef andere leerkrachten inspireert om bewust met taal om te gaan en beeldspraak te gebruiken als krachtige en waardevolle tool in hun lessen.

Tot slot wil ik graag mijn promotor Mevr. Vonck en begeleider Mr. Deheusich bedanken voor hun geduldige begeleiding en waardevolle feedback die me telkens opnieuw richting gaven. Ook ben ik mijn familie en collega's dankbaar voor hun onvoorwaardelijke steun en aanmoediging de afgelopen jaren. Ik besef hoe bijzonder het is om zulke mensen om je heen te hebben.

Mijn dochter Elle en partner Igor krijgen een speciale vermelding. Zonder hun liefde, humor en geloof in mij had ik dit nooit kunnen volhouden... bij deze: eind goed, al goed.¹

Ik wens u veel leesplezier!

¹ Toneel "All's well that ends well" - W. Shakespeare (1602–03). Het idee dat een moeilijke situatie vergeven wordt als het allemaal goedkomt. Mogelijk al een bestaand gezegde in Shakespeares tijd.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
0 Abstract	6
1 Inleiding	7
2. Probleemstelling	9
2.1 Praktijkprobleem en theoretisch kader	10
2.2 Onderzoeksdoel en onderzoeksvraag	11
2.2.1. Hoofdvraag	12
2.2.2. Deelvragen	12
2.3. Waarom is dit een probleem?	12
2.4. Oorzaken van het probleem	13
2.5. Waarom dit onderzoek?	13
3. Metaforen en metaforisch denken	14
3.1. Wat zijn metaforen?	14
3.2. Oorsprong van metaforen	14
3.3. Metaforen: creatief en inzichtelijk denken	15
3.4. Beeldspraak: metafoor en metonymie	16
3.4.1. Overzicht van beeldspraak: stijlfiguren	16
3.4.2. Verschillen metaforen, spreekwoorden, zegswijzen en idiomatische uitdrukkingen	18
3.4.3. Relatie met beeldspraak	18
3.5. Metaforen in het dagelijks leven	19
3.6. Metaforen in het onderwijs	19
3.7. Het gebruik van metaforen in de didactiek: toepassingen en inzichten	19
4. Aanpak onderzoek	22
4.1. Onderzoeksmethoden en motivatie	22
5. Resultaten onderzoek	26
5.1. Kwantitatieve resultaten	26
5.2 Kwalitatieve resultaten	33
5.3 Verschillen in bekendheid en begrip van spreekwoorden	33
5.4 Creatieve interpretaties van spreekwoorden	34
5.5 Gebruik van spreekwoorden in informele contexten	36
5.6 Verschillen tussen generaties	36
5.7 Spreekwoorden in het onderwijs	37
5.8 Culturele en maatschappelijke relevantie	37

5.9 Opvallende citaten en reacties	38
5.10 Verschillen in taalvaardigheid	38
5.11 Ontwerpeisen handleiding	38
6. Conclusie	39
7 Kwaliteit onderzoek	41
8 Literatuurlijst	41
9 Bijlagen	46
9.1 Bijlage: Leerplan SO - Nederlands 1e graad	46
9.2 Bijlage: Overzicht stijlfiguren	47
9.3 Bijlage: Enquête onderzoek metaforen	48
9.4 Bijlage: Handleiding Taal in beeld: Van metafoor naar spreekwoord	58
9.5 Bijlage: Powerpoint Spreekwoorden en zegswijzen	58
9.6 Bijlage: Digitale oefeningen	63
9.7 Bijlage: Vragenlijst na lessenreeks	65

0 Abstract

Kern- / trefwoorden:

Metaforen, beeldspraak, taalvaardigheid, abstract denken

Onderzoeksvraag:

Hoe kunnen metaforen helpen om taalvaardigheid van leerlingen te versterken en abstracte concepten begrijpelijker te maken ongeacht cognitieve vaardigheden, taalniveau of leerstijl?

Korte samenvatting:

Metaforen zijn een krachtig hulpmiddel in het onderwijs, omdat ze abstracte concepten toegankelijker maken en leerlingen helpen complexe ideeën te begrijpen. Alleen blijkt uit onderzoek dat het gebruik van metaforen in het onderwijs is afgenomen, dit terwijl leerlingen steeds meer moeite hebben met het begrijpen van beeldspraak. Dit is problematisch, omdat metaforen niet alleen de taalvaardigheid versterken, maar ook een brug vormen tussen verschillende leerstijlen en -niveaus.

Dit onderzoek richt zich op de vraag hoe metaforen effectief kunnen worden ingezet in het onderwijs, zodat ze voor alle leerlingen toegankelijk zijn. Door middel van literatuurstudie, enquêtes en gesprekken met zowel leerkrachten als leerlingen is onderzocht welke abstracte concepten leerlingen als moeilijk ervaren, welke rol metaforen kunnen spelen bij het verduidelijken van deze concepten, en welke didactische principes hierbij van belang zijn. Op basis van de resultaten is een handleiding ontwikkeld met lessen waarin leerlingen stapsgewijs metaforen leren herkennen, begrijpen en zelf toe te passen.

De conclusie is dat metaforen een waardevol didactisch middel zijn, zolang ze op een bewuste manier worden ingezet. Expliciete uitleg, visuele ondersteuning en interactieve werkvormen zijn noodzakelijk om ervoor te zorgen dat alle leerlingen, ongeacht achtergrond of leerstijl, kunnen profiteren van de kracht van beeldspraak. De handleiding biedt praktische handvatten voor leerkrachten om metaforen effectief in te zetten in hun lessen, waardoor taalvaardigheid en abstracte denkvermogen van leerlingen worden versterkt.

Referentielijst:

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press.
- Cacciari, C., & Levorato, M. C. (1989). How children understand idioms in discourse. *Journal of Child Language*, 16(2), 387-405.
- Overweg, J., Hartman, C., & Hendriks, P. (2019). *Taalontwikkelingsstoornissen in de klas*. Lannoo Campus.
- Bos, C. A. (2021). *Metaforen in het onderwijs: Een praktische gids voor leerkrachten*. Uitgeverij Coutinho.

1 Inleiding

Het praktijkonderzoek in deze bachelorproef komt voort uit mijn persoonlijke interesse in de rol van taal en beeldspraak in het onderwijs, gecombineerd met de dagelijkse ervaringen die ik als leerkracht ondervind.

Algemeen in het dagelijks leven, en versterkt toen ik mijn opleiding aan de Odisee Hogeschool begon, merkte ik hoe beeldspraak en metaforen vaak onbewust een krachtige invloed hebben op hoe concepten taalkundig worden vertaald en begrepen.

Toch lijkt de ruimte voor beeldspraak te krimpen, zeker in onderwijscontext. De focus ligt steeds meer op feitelijke kennis en meetbare resultaten, waardoor de kracht van metaforen als hulpmiddel voor dieper begrip naar de achtergrond verdwijnt (NIVOZ, n.d.). Tegelijkertijd lijkt er een trend te ontstaan waarin alles zo letterlijk mogelijk moet gebracht worden, vaak uit schrik om cultureel incorrect of verkeerd begrepen te worden (De Groene Amsterdammer, 2023).

Deze ontwikkeling is zorgwekkend, want metaforen bieden juist de mogelijkheid om abstracte ideeën tastbaar te maken en complexe concepten te verhelderen (Coenraats, 2023). Ze kunnen leerlingen helpen om niet alleen de feiten te begrijpen, maar ook hun eigen betekenis te vinden in wat ze leren. Ze slaan een brug tussen het uiterlijke en het innerlijke, tussen kennis en persoonlijke beleving.

Mijn onderzoek is dan ook een reactie op de vraag **hoe metaforen ingezet kunnen worden in het onderwijs om de taalvaardigheid te versterken, het leerproces te verrijken en te ondersteunen**. Mijn onderzoek vindt plaats in de middelbare school Sint-Maarten Campus Middenschool te Beveren-Waas, waar ik naast lesgeven aan eerstejaars studenten ook mijn laatste stages doorloop voor de onderwijsvakken Nederlands en geschiedenis. De school heeft een diverse leerlingpopulatie, met verschillende culturele achtergronden en leerniveaus.

De school hecht veel waarde aan actief leren en het gebruik van verschillende didactische methoden, wat de ideale context biedt om te onderzoeken hoe metaforen kunnen helpen bij het vereenvoudigen van abstracte concepten die aansluiten bij de voorkennis van de leerlingen en hoe ze het kritisch denken bevorderen.

Gebeurtenissen tijdens het lesgeven maakten me nog meer bewust van de invloed die metaforen kunnen hebben en de culturele en taalkundige verschillen die tussen leerlingen bestaan. Aan het begin van de les gebruikte ik de uitdrukking 'van wal steken', maar tot mijn verbazing begrepen de leerlingen niet wat ik bedoelde. Dit zette me aan het denken over hoe metaforen niet altijd vanzelfsprekend zijn voor iedereen. Wat voor de ene leerling een helder beeld oproept, kan voor een ander verwarrend zijn en verouderd klinken.

Dit besef werd nog duidelijker toen ik op een ander moment vroeg wie als eerste zijn werk wou presenteren en toen niemand zich aanbood ik dan een 'Chinees vrijwilliger' zou aanduiden. Een leerling met Aziatische roots vroeg of ik die 'Chinees vrijwilliger' in zijn geval letterlijk of figuurlijk bedoelde. Dit deed me realiseren dat hij de uitdrukking waarschijnlijk wel begreep, maar deze als beledigend beschouwde.

Het voorval maakte me opnieuw bewust van hoe metaforen vaak cultureel gebonden zijn. Wat voor de ene cultuur een gangbare uitdrukking is, kan voor een andere cultuur verwarrend of zelfs kwetsend overkomen. In het onderwijs is het daarom van belang om zorgvuldig om te gaan met taalgebruik en te beseffen dat niet alle leerlingen dezelfde culturele en taalkundige referenties delen.

Dit onderzoek richt zich op het gebruik van metaforen in het eerste middelbaar, de doelgroep waaraan ik les geef. In het leerplan van de 1ste graad wordt het gebruik van metaforen evenwel als verbreding en verdieping gezien, maar vormt het tegelijkertijd een basis voor verdere taal- en denkontwikkeling². Door hier al vroeg aandacht aan te besteden worden leerlingen beter uitgerust om abstracte denkprocessen ook in latere jaren toe te passen.

In het kader van mijn praktijkonderzoek wil ik daarom onderzoeken hoe metaforen effectief en taalverrijkend kunnen worden ingezet in de klas, rekening houdend met de diverse achtergrond en niveaus van de leerlingen. Mijn doel is te ontdekken hoe metaforen de communicatie in de klas kunnen versterken zonder verwarring te veroorzaken, door er bewust mee om te gaan en in te spelen op de behoeften van alle leerlingen, ongeacht hun achtergrond.

Dit onderzoek heeft als doel bij te dragen aan de verbetering van de didactische aanpak in het onderwijzen van metaforen.

² Zie bijlage 1: LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS - Nederlands - 1ste graad A-stroom - I-Ned-a - BRUSSEL - D/2019/13.758/008 - Versie maart 2024

2. Probleemstelling

Metaforen zijn een krachtig hulpmiddel in het onderwijs. Ze maken abstracte concepten toegankelijker en helpen complexe ideeën eenvoudiger en begrijpelijker te maken (Bos, 2021). Door een herkenbare, concrete context te scheppen, geven metaforen leerlingen een kapstok om nieuwe kennis te verbinden met wat ze al weten. Dit maakt leren effectiever, leuker en boeiender.

Tegelijkertijd begrijpen steeds minder leerlingen de beeldspraak die nog wel wordt gebruikt. (NIVOZ, n.d.).

Deze ontwikkeling geeft reden tot bezorgdheid. Metaforen verrijken niet alleen de taalvaardigheid van leerlingen, maar vormen ook een brug tussen uiteenlopende leerstijlen en niveaus.

- In de A-stroom, waar abstract denken vaak sterker ontwikkeld is, is beeldspraak een krachtig middel om leerlingen uit te dagen dieper na te denken en verbanden te leggen tussen complexe ideeën.
- In de B-stroom, waar de nadruk meer ligt op praktische vaardigheden, bieden metaforen en spreekwoorden een waardevolle manier om abstracte concepten concreet en toegankelijk te maken.

Beeldspraak biedt leerlingen met uiteenlopende leerstijlen en achtergronden een kans om abstracte concepten beter te begrijpen.

Toch blijkt dat niet alle leerlingen metaforen op dezelfde manier interpreteren. In mijn eigen lessen zie ik dat leerlingen met verschillende culturele achtergronden en taalniveaus soms moeite hebben om de betekenis van metaforen te begrijpen. Voor veel leerlingen kunnen verwijzingen in metaforen, maar ook in spreekwoorden en zegswijzen, een uitdaging zijn. Uitdrukkingen als 'de rode draad', 'een vicieuze cirkel' of 'het Romeinse Rijk viel als een kaartenhuis' zijn niet vanzelfsprekend en vragen om uitleg.

Nog een belangrijke uitdaging in dit onderzoek is de diversiteit in de klas, waaronder leerlingen met verschillende taalniveaus en specifieke onderwijsbehoeften, zoals taalontwikkelingsstoornissen (TOS) of ADHD. Hoewel metaforen een krachtig hulpmiddel kunnen zijn, is het belangrijk om rekening te houden met deze verschillen.

Leerlingen met TOS of ADHD kunnen bijvoorbeeld moeite hebben met het begrijpen van figuurlijk taalgebruik of het vasthouden van context. Het abstracte begrip, letterlijk-figuurlijk en de context, die eigen zijn aan metaforen, kunnen voor hen een uitdaging vormen (Overweg, Hartman, & Hendriks, 2019).

Dit onderzoek probeert praktische strategieën te ontwikkelen die inclusief zijn en die rekening houden met de uiteenlopende behoeften van leerlingen. Toch blijft het een uitdaging om volledig recht te doen aan *alle* individuele verschillen. Dit vormt dan ook een belangrijke beperking van dit onderzoek.

Daarom is het ook belangrijk dat leerkrachten bewust omgaan met hun taalgebruik en strategieën ontwikkelen om metaforen toegankelijk te maken voor iedereen. Dit kan

bijvoorbeeld door expliciete uitleg, het gebruik van visuele hulpmiddelen of samen met de leerlingen metaforen te analyseren.

In mijn lessen ervaar ik hoe krachtig metaforen kunnen zijn om leerlingen te motiveren en te betrekken. Maar ik zie ook hoe belangrijk het is om bewust te zijn van de diversiteit in de klas. Metaforen effectief inzetten vraagt om een goed doordachte aanpak die rekening houdt met de verschillende achtergronden, leerstijlen en behoeften van leerlingen.

Het begrijpen en gebruiken van metaforen gaat daarom verder dan taalvaardigheid alleen. Het raakt aan de kern van inclusiviteit in het onderwijs. **Hoe kunnen metaforen helpen om de taalvaardigheid van leerlingen te versterken en abstracte concepten begrijpelijker te maken ongeacht cognitieve vaardigheden, taalniveau of leerstijl?** Deze vraag vormt de kern van mijn onderzoek en sluit nauw aan bij mijn praktijkervaringen.

2.1 Praktijkprobleem en theoretisch kader

Er is een sterke verwevenheid van taalontwikkeling en kennisontwikkeling. Taal speelt een enorme rol in hoe we de wereld begrijpen en betekenis geven aan alles wat we leren (Onderwijskennis, n.d.). Het helpt ons om abstracte ideeën te begrijpen en de complexe dingen om ons heen op een begrijpelijke manier te zien.

Beeldspraak, inclusief metaforen, spreekwoorden en zegswijzen, is een krachtig hulpmiddel om ingewikkelde of abstracte ideeën te verbinden met dingen die we al kennen.

Tijdens een geschiedenisles gebruiken we bijvoorbeeld 'de val van een rijk' om het einde van een imperium te beschrijven, of een 'sociale piramide' om de opbouw van een samenleving te verklaren. Spreekwoorden zoals 'het tij keren' of 'Rome is niet in één dag gebouwd' verankeren abstracte concepten in beelden die herkenbaar zijn. In het taalonderwijs zoeken we dan weer naar 'de rode draad in een verhaal' om te begrijpen wat alles samenbindt.

Deze kracht van beeldspraak ligt niet alleen in taalvaardigheid, maar ook in het visueel begrijpelijk maken van droge feiten waardoor deze beter blijven hangen. Bijvoorbeeld door spreekwoorden visueel te ondersteunen of door leerlingen eigen zegswijzen te laten bedenken, wordt de betrokkenheid vergroot (Vernieuwonderwijs, n.d.). Dit vraagt echter om een goed doordachte aanpak, waarbij uitleg, visuele ondersteuning en analyse samen bijdragen aan het begrip van abstracte concepten.

Naast metaforen is beeldspraak in bredere zin een rijke bron van expressie. Vergelijkingen, personificaties en overdrijvingen helpen ons om ervaringen en ideeën levendig te maken. Spreekwoorden en zegswijzen voegen daar nog iets extra's aan toe: een cultuurhistorische laag die ons verbindt met tradities en gemeenschappelijk begrip (DBNL, n.d.).

Spreekwoorden zoals 'Wie het kleine niet eert, is het grote niet waard' geven vaak een wijze levensles mee, terwijl zegswijzen zoals 'de koe bij de horens vatten' een bepaalde houding of daadkracht beschrijven. Door deze vormen van beeldspraak bewust in te zetten, kunnen we niet alleen taalvaardigheid stimuleren, maar ook leerlingen helpen om abstracte concepten in hun eigen leven betekenis te geven. Taal wordt zo een levend instrument om de wereld te begrijpen en ermee in verbinding te staan.

Hoewel metaforen een geweldige manier kunnen zijn om moeilijke leerstof begrijpelijk te maken, blijkt uit onderzoek dat niet alle leerlingen ze op dezelfde manier begrijpen. Wat voor de ene leerling duidelijk is, kan voor een ander juist verwarrend zijn (Overweg, Hartman, & Hendriks, 2019).

Eerder werd vaak gedacht dat dit vooral te maken had met culturele of taalkundige verschillen. Anderstalige leerlingen hebben vaker moeite met het begrijpen van bepaalde metaforen. Tegenwoordig blijkt dat het probleem breder is dan alleen cultuur of taal. Het betreft ook de verschillende manieren waarop leerlingen denken, leren en informatie verwerken.

Voor leerlingen die een meer praktische of concrete leerstijl hebben, kan het moeilijk zijn om abstracte concepten via metaforen te begrijpen (zie volgend punt). Dit kan ervoor zorgen dat ze zich door het niet-begrijpen van de taal gefrustreerd voelen, wat dan weer hun leerproces in de weg staat.

Het is daarom belangrijk om metaforen op een duidelijke en toegankelijke manier in te zetten. Alleen dan kunnen we ervoor zorgen dat alle leerlingen, ongeacht achtergrond of manier van leren, er iets uithalen.

2.2 Onderzoeksdoel en onderzoeksvraag

Onderzoek laat zien dat het begrijpen van metaforen voor sommige leerlingen een flinke uitdaging kan zijn. Dit heeft vaak te maken met verschillende factoren die invloed hebben op hun vermogen om figuurlijke taal te begrijpen:

- Leerlingen met taalontwikkelingsstoornissen (TOS) hebben vaak moeite met abstract taalgebruik. Omdat zij worstelen met het begrijpen van woorden die verder gaan dan hun letterlijke betekenis, kunnen metaforen verwarrend zijn. Het idee achter de metafoor is vaak abstract, en zonder de juiste ondersteuning is het lastig om de betekenis te doorgronden (TOS in Beeld, n.d.).
- Leerlingen met ASS (autismespectrumstoornis) vinden het vaak lastig om het verschil tussen letterlijk en figuurlijk taalgebruik te begrijpen. Ze zijn vaak goed in het begrijpen van concrete, directe betekenissen, maar metaforen zijn vaak te abstract of onduidelijk. Het kan voor hen verwarrend zijn als woorden niet precies betekenen wat ze zeggen (Hersenstichting, n.d.).
- Leerlingen met ADHD hebben moeite met concentreren en het vasthouden van context. Dit kan het moeilijk maken om de bredere betekenis van metaforen te begrijpen, omdat ze vaak niet alle contextuele aanwijzingen oppikken die nodig zijn om de betekenis te begrijpen. Dit maakt het lastig om metaforen goed te gebruiken of te interpreteren, vooral als het complexer wordt (Den Bosch, n.d.).
- Leerlingen met minder algemene leeservaring kunnen moeite hebben met metaforen omdat ze niet gewend zijn om teksten te lezen waarin figuurlijke taal een grote rol speelt. Als ze niet regelmatig in contact komen met metaforen, missen ze de ervaring die nodig is om ze snel te herkennen en te begrijpen (NRO, n.d.).

- Kinderen in het lager onderwijs, zijn vaak nog bezig met het ontwikkelen van hun abstractievermogen. Dit betekent dat ze vaak moeite hebben met het begrijpen van metaforen, ideeën die niet concreet zijn. Ze begrijpen beter wat ze direct kunnen zien of aanraken dan concepten die ze moeten visualiseren of abstract moeten interpreteren (Wij-leren.nl, n.d.).

Deze uitdagingen komen vooral voor in vakken waar abstracte ideeën en beeldspraak een belangrijke rol spelen, zoals in geschiedenis, Nederlands en wetenschappen.

2.2.1. Hoofdvraag

Hoe kunnen metaforen helpen om taalvaardigheid van leerlingen te versterken en abstracte concepten begrijpelijker te maken ongeacht cognitieve vaardigheden, taalniveau of leerstijl en hoe zorgen we ervoor dat ze drempels wegnemen en voor iedereen toegankelijk zijn?

2.2.2. Deelvragen

- Welke abstracte concepten vormen uitdagingen voor de leerlingen?
- Welke rol kunnen metaforen spelen in het uitleggen van abstracte concepten?
- Welke didactische principes moeten worden toegepast bij het gebruik van metaforen in de les?
- Hoe kan een didactisch ontwerp voor het gebruik van metaforen in de les eruitzien?
- Wat is het effect van het gebruik van metaforen op de betrokkenheid en het begrip van leerlingen?

2.3. Waarom is dit een probleem?

Wanneer metaforen niet goed worden begrepen, heeft dit directe gevolgen voor het leerproces. Leerlingen kunnen belangrijke inzichten missen, waardoor hun begrip van abstracte concepten onvoldoende blijft. Wanneer leerlingen ergens herhaaldelijk tegenaan lopen kan dit leiden tot verwarring, een gebrek aan motivatie, een vertraagd leerproces en verminderde betrokkenheid.

Wanneer leerlingen zich gefrustreerd voelen doordat zij iets niet (goed) verstaan, heeft dit een invloed op hun zelfvertrouwen. Bovendien kunnen ook culturele gevoeligheden ontstaan, zoals misverstanden bij uitdrukkingen die een specifieke culturele betekenis hebben (bijvoorbeeld 'de Chinese vrijwilliger').

2.4. Oorzaken van het probleem

Het probleem lijkt te ontstaan door verschillende oorzaken:

- Onbewust taalgebruik door leerkrachten: Metaforen worden vaak vanzelfsprekend gebruikt zonder uitleg of context (Driestar Educatief, n.d.).
- Gebrek aan expliciete instructie: Leerlingen worden niet altijd aangeleerd hoe ze metaforen moeten interpreteren (Taalunie, n.d.).
- Beperkte aandacht in methodieken: Metaforen krijgen onvoldoende aandacht in standaardmethodes of lesplannen (Nivoz, n.d.).
- Culturele en contextuele verschillen: Sommige metaforen hebben een culturele lading die niet voor alle leerlingen toegankelijk is (Driestar Educatief, n.d.).

2.5. Waarom dit onderzoek?

Door dit praktijkprobleem te onderzoeken en mogelijke oplossingen te verkennen, hoop ik bij te dragen aan een dieper begrip van hoe metaforen werken in het onderwijs.

Het doel van mijn onderzoek is niet alleen om de impact van metaforen op het leerproces te begrijpen, maar ook om praktische strategieën te ontwikkelen die leerkrachten kunnen helpen om metaforen op een manier in te zetten die voor álle leerlingen werkt. Dit betekent dat we metaforen op een inclusieve manier moeten gebruiken, zodat elke leerling, ongeacht culturele achtergrond of leerstijl, de kans krijgt om er voordeel uit te halen.

Het uiteindelijke streven is om metaforen niet alleen te gebruiken als een leerhulpmiddel, maar als een brug die leerlingen helpt nieuwe concepten te begrijpen en verbindingen te leggen.

3. Metaforen en metaforisch denken

3.1. Wat zijn metaforen?³

Definitie en basisprincipe van metaforen

Metaforen houden ons al eeuwenlang bezig, maar een universele definitie ervan ontbreekt nog altijd. Dit maakt het lastig om belangrijke vragen te beantwoorden, zoals: Hoe begrijpen we een metafoor? En welke rol speelt een metafoor in onze taal en in ons denken? Voordat we deze vragen kunnen verkennen, is het belangrijk om eerst duidelijk te maken wat we precies bedoelen met een metafoor.

Een moderne en veelgebruikte uitleg is dat een metafoor een figuurlijke taalvorm is waarbij twee verschillende zaken met elkaar worden vergeleken, zonder gebruik te maken van woorden zoals 'als' of 'zoals'. Je gebruikt een woord of beeld voor iets anders, waarmee het een overeenkomst vertoont (Genootschap Onze Taal, n.d.). In plaats van letterlijk te zeggen wat iets is, wordt het beschreven in termen van iets anders, wat vaak zorgt voor een dieper of creatiever begrip van het onderwerp.

Een eenvoudig voorbeeld van een metafoor is: 'Zij heeft een hart van goud'. In deze uitspraak wordt het hart niet letterlijk bedoeld, maar wordt het vergeleken met goud om aan te geven dat de persoon in kwestie een bijzonder goed en vriendelijk karakter heeft. Het gebruik van 'goud' benadrukt de waarde en de positieve eigenschappen van de persoon, zoals vriendelijkheid, generositeit en empathie.

Je kan een metafoor zien als een verbinding tussen twee verschillende werelden van betekenis. Simpel gezegd: een metafoor gebruikt een bekend beeld of idee om iets minder tastbaars of complexers te beschrijven. De woorden of zinnen die deze verbinding tot uitdrukking brengen – zoals 'tijd is geld' – laten zien hoe metaforen in onze taal verweven zijn. Deze manier van denken benadrukt dat metaforen niet alleen mooi klinkende woorden zijn, maar dat ze een rol spelen in hoe we de wereld begrijpen en hoe we onze ervaringen interpreteren (Lakoff & Johnson, 1980).

3.2. Oorsprong van metaforen

Aristoteles (384-322 v.Chr.) wordt beschouwd als een van de grootste denkers uit de westerse filosofie. Zijn zoektocht naar universele kennis bracht hem op terreinen zoals logica, ethiek, fysica en metafysica. Ook zijn inzichten in taal en de functie van metaforen hebben een blijvende invloed gehad.

Voor Aristoteles was een metafoor niet zomaar een versiering van taal, maar een krachtig hulpmiddel om complexe ideeën over te brengen. In zijn werk *Poëtica* beschrijft hij een metafoor als 'een woord dat wordt overgebracht van zijn gewone betekenis naar een nieuwe, op basis van een overeenkomst' (Aristoteles, n.d., zoals geciteerd in Perseus Digital Library). Hij zag metaforen als een vorm van creatief denken: een manier om het onbekende begrijpelijk te maken door het te verbinden met iets dat al bekend is.

³ Etymologie: Oudgrieks μεταφορά (metaphorá) = overdracht (i.c. van betekenis) - meta-pherein = over/naar de andere kant - dragen

Waar zijn leermeester Plato zich richtte op de wereld van ideeën, legde Aristoteles juist de nadruk op zintuiglijke waarneming. In *Rhetorica* (III 2) beschrijft hij de kracht van metaforen:

“Vlot tot begrijpen komen is van nature voor allen prettig, en de naamwoorden verwijzen naar iets, zodat alle naamwoorden, voorzover ze bij ons begrijpen bewerken, ons zeer aangenaam zijn. Abnormale (ongewone) woorden echter zijn niet inzichtelijk, en de eigen-normale woorden hebben we direct al door. Maar een geval van overdracht ('metaphora') bewerkt dat (n.l. vlot tot begrijpen komen) het meest. Want (telkens) wanneer hij/zij/het de ouderdom aanduidt met 'halm/stengel', bewerkt hij/zij/het dat begrijpen en tot inzicht komen, door middel van het genus; beide zijn immers gevallen van 'de bloei achter zich hebben'.”

Voor Aristoteles ligt de kracht van metaforen in hun vermogen om abstracte concepten toegankelijk te maken. Hij omschreef metaforen treffend als 'het spreken in raadsels', waarbij de luisteraar of lezer wordt uitgedaagd om actief betekenis te construeren. Dit creatieve proces maakt metaforen niet alleen nuttig, maar ook aangenaam en memorabel. Bos, C. A. (2003). *Metafoor bij Aristoteles. Philosophia Reformata*.

Aristoteles beschouwde de metafoor als een vorm van intellectuele ontdekking. Het maken van een goede metafoor toont volgens hem inzicht in overeenkomsten die niet meteen voor de hand liggen (Van der Ben & Bremer, 1988). Een geslaagde metafoor kan een heel nieuw perspectief bieden op de werkelijkheid, wat haar waardevol maakt in zowel literatuur als filosofie.

Aristoteles benadrukte dat metaforen niet zomaar woorden zijn, maar bruggen kunnen slaan naar een dieper begrip van de wereld om ons heen. Hij beschouwde het vermogen om goede metaforen te creëren als een van de grootste talenten die een mens kan bezitten. Zoals hij zelf schreef: *“Een meester in metaforen zijn is verreweg het grootste talent; want een goede metafoor maken is hetzelfde als gelijkenis zien in ongelijksoortige dingen”*. (Aristoteles, *Poëtica* 1459a5-7). Metaforen nodigen ons uit om verbanden te leggen tussen schijnbaar ongerelateerde concepten, waardoor we op een nieuwe manier naar de werkelijkheid kunnen kijken.

3.3. Metaforen: creatief en inzichtelijk denken

Metaforisch denken is het proces waarbij we abstracte of onbekende concepten begrijpen door ze te koppelen aan meer concrete, bekende concepten (DidactiekNederlands.nl, 2022). Het gaat om het gebruik van metaforen als cognitieve instrumenten die ons helpen om verbanden te leggen tussen verschillende gebieden van kennis en ervaring.

Een metafoor is een manier om iets nieuws en onbekends te begrijpen door het te vergelijken met iets wat we al kennen. Ze worden als onmisbaar beschouwd voor creativiteit en inzicht, omdat ze ons in staat stellen om op een nieuwe manier naar de werkelijkheid te kijken.

Dit proces creëert inzicht door overeenkomsten te benadrukken. Bijvoorbeeld:

- Bron: een plant.
- Doel: ideeën.
- Metafoor: 'Dat idee werd in de kiem gesmoord.'

In dit voorbeeld wordt een plant gebruikt als bron om te laten zien hoe ideeën kunnen groeien, bloeien of vernietigd kunnen worden.

Metaforen zijn een teken van intelligentie en creativiteit (Forceville, 1987), zij hebben de kracht om:

- Abstracte concepten begrijpelijk te maken: nieuwe ideeën verbinden met bekende ervaringen.
- Nieuwe perspectieven te bieden: stimuleren creatief denken door onverwachte verbanden te leggen.
- Emotionele impact te creëren: roepen gevoelens en beelden op die helpen om complexe ideeën toegankelijker te maken.

3.4. Beeldspraak: metafoor en metonymie

Beeldspraak is een verzamelterm voor verschillende vormen van figuurlijk taalgebruik, waarvan de metafoor en metonymie de twee belangrijkste typen zijn (van Boven, E., & Dorleijn, G. (2013). *Litteraire Mechaniek*. Uitgeverij Coutinho).

- Metafoor: een directe vergelijking waarbij een eigenschap van het ene object of concept wordt overgedragen op een ander, zonder het gebruik van vergelijkende woorden zoals 'als' of 'zoals'. Bijvoorbeeld: 'De tijd vliegt.'
- Metonymie: in tegenstelling tot de metafoor, waarbij de relatie tussen twee concepten gebaseerd is op gelijkenis, steunt metonymie op een relatie van nabijheid of associatie. In metonymie wordt een object of idee vervangen door iets dat er nauw mee verbonden is, zoals in 'Het Witte Huis' voor de Amerikaanse regering of 'de kroon' voor koninklijke macht.

Hoewel beide vormen figuurlijke taal gebruiken, verschillen ze in hun onderliggende mechanismen. De metafoor legt nadruk op gelijkenis, terwijl metonymie gebaseerd is op een relatie tussen de concepten.

3.4.1. Overzicht van beeldspraak: stijlfiguren

Beeldspraak is een verzamelterm voor verschillende vormen van figuurlijk taalgebruik.

Hieronder staan de belangrijkste soorten opgesomd met een korte uitleg + voorbeeld per type:

Allegorie	Een uitgebreide metafoor of symbolische voorstelling die door een heel werk heen loopt. Voorbeeld: <i>Animal Farm</i> /George Orwell (~ Russische Revolutie).
Anafoor	Herhaling van hetzelfde woord aan het begin van opeenvolgende zinnen. Voorbeeld: 'Niemand die het weet, niemand die wat doet, niemand die zich iets aantrekt.'

Antithese	Het naast elkaar plaatsen van tegengestelde begrippen. <i>Voorbeeld: 'Zij werken dag en nacht.'</i>
Climax	Een reeks woorden of zinsdelen die steeds sterker worden. <i>Voorbeeld: 'Hij was blij, dolblij, uitzinnig van vreugde.'</i>
Eufemisme	Een verzachtende of verhullende manier om iets onaangenaams te benoemen. <i>Voorbeeld: 'Ze heeft een carrièrewending gemaakt.'</i> (ze is ontslagen).
Hyperbool	Een sterke overdrijving om een punt te benadrukken. <i>Voorbeeld: 'Ik heb eeuwen op je gewacht.'</i>
Ironie	Het tegenovergestelde zeggen van wat men bedoelt, vaak met een speelse of milde ondertoon. <i>Voorbeeld: 'Wat een prachtig weer!' (tijdens een regenbui).</i>
Litotes	Een understatement door het tegendeel te ontkennen. <i>Voorbeeld: 'Dat is niet slecht gedaan.'</i> (bedoeld: dat is goed gedaan)
Oxymoron	Het combineren van twee tegengestelde begrippen in één woordgroep. <i>Voorbeeld: 'Bitterzoet' of 'oorverdovende stilte.'</i>
Paradox	Een schijnbare tegenstelling die bij nader inzien toch klopt. <i>Voorbeeld: 'Hoe beter men de mens kent, hoe minder men hem begrijpt.'</i>
Personificatie	Een levenloos object, dier of abstract begrip krijgt menselijke eigenschappen. <i>Voorbeeld: De wind fluistert door de bomen.</i>
Pleonasme	Het benadrukken van een eigenschap die al in het woord besloten ligt. <i>Voorbeeld: 'Witte sneeuw.'</i>
Synesthesie	Het combineren van zintuiglijke waarnemingen die normaal niet bij elkaar horen. <i>Voorbeeld: 'Een scherpe geur.'</i>
Tautologie	Twee synoniemen gebruiken om één begrip te benadrukken. <i>Voorbeeld: 'Altijd en eeuwig.'</i>
Understatement	Het tegenovergestelde van een hyperbool, waarbij iets minder sterk wordt uitgedrukt dan het in werkelijkheid is. <i>Voorbeeld: 'Dat is een redelijk groot huis.'</i> (beschrijving van een villa).
Vergelijking	Een expliciete vergelijking met woorden zoals 'als', 'zoals' of 'gelijk aan'. <i>Voorbeeld: 'Zo sterk als een beer.'</i>

4

⁴ Zie bijlage 2 voor een volledig overzicht van de stijlfiguren en basisbegrippen (gebaseerd op Literaire Mechaniek). van Boven & Dorleijn, 2013.

3.4.2. Verschillen metaforen, spreekwoorden, zegswijzen en idiomatische uitdrukkingen

Hoewel metaforen, spreekwoorden, zegswijzen en idiomatische uitdrukkingen allemaal figuurlijk taalgebruik bevatten, verschillen ze in vorm, functie en gebruik. Hieronder volgt een overzicht (van Boven, E., & Dorleijn, G. (2013). Literaire Mechaniek. Uitgeverij Coutinho):

Kenmerk	Metafoor	Spreekwoord	Zegswijze	Idiomatische uitdrukking
Definitie	Directe vergelijking zonder 'als' of 'zoals'	Vaste, onveranderlijke zin met een algemene wijsheid	Vaste uitdrukking die flexibel in zinnen wordt gebruikt	Vaste combinatie van woorden met figuurlijke betekenis
Vorm	Geen vaste structuur	Altijd in dezelfde vorm, grammaticaal een zin	Flexibel in grammaticale vorm	Vaste volgorde van woorden
Betekenis	Vergelijking of overdracht	Wijsheid, les of algemene waarheid	Beschrijft een situatie of houding	Niet letterlijk te vertalen, vaak cultureel gebonden
Voorbeeld	Hij is een rots in de branding.	De appel valt niet ver van de boom.	Een kat in een zak kopen.	Het regent pijpenstelen.

3.4.3. Relatie met beeldspraak

Metaforen maken deel uit van beeldspraak en kunnen ook voorkomen in spreekwoorden, zegswijzen en idiomatische uitdrukkingen.

- In de metafoor 'Hij is een wandelende encyclopedie' wordt figuurlijk taalgebruik ingezet om een eigenschap (kennis) te benadrukken.
- In het spreekwoord 'De kruik gaat zo lang te water tot ze barst' wordt een metafoor gebruikt om een levensles te illustreren.
- In de zegswijze 'De koe bij de horens vatten' wordt een metafoor gebruikt om een situatie te beschrijven.
- In de idiomatische uitdrukking 'Het regent pijpenstelen' wordt beeldspraak toegepast om een hevige regenbui te beschrijven.

Beeldspraak maakt taal levendiger en krachtiger. Wanneer we leerlingen de basisprincipes van metaforen, spreekwoorden, zegswijzen en idiomatische uitdrukkingen bijbrengen, helpt dat niet alleen om communicatie effectiever te maken, maar ondersteunt het ook de ontwikkeling van didactische strategieën die het taalbegrip en creatief denken bevorderen.

3.5. Metaforen in het dagelijks leven

Lakoff en Johnson bouwden voort op Aristoteles' ideeën en stelden dat metaforen niet alleen in taal voorkomen, maar ook fundamenteel zijn voor hoe we denken (Lakoff & Johnson, 1980). In hun boek 'Metaphors we live by' laten ze zien dat ons dagelijks denken vol zit met structurele metaforen:

- Hij won het argument (discussies zijn oorlogen)
- Ik ben de informatie aan het verteren (informatie is voedsel)
- Ze heeft de deadline gewonnen (werk is een wedstrijd)
- Er liggen veel kansen aan de horizon (de toekomst is een horizon)
- Je verspilt tijd (tijd is geld)

3.6. Metaforen in het onderwijs

In het onderwijs spelen metaforen een belangrijke rol bij het overbrengen van kennis. Vaak worden ze gebruikt om abstracte of complexe concepten te verduidelijken:

- Bij geschiedenis: 'Het Romeinse Rijk viel.' Dit helpt leerlingen begrijpen dat een rijk niet letterlijk valt, maar in verval raakt.
- Bij wetenschap: 'Elektriciteit stroomt door een draad.' Dit maakt het concept van elektrische geleiding toegankelijker door het te vergelijken met een stromende vloeistof.

Metaforisch denken is niet alleen een manier om taal te versieren, maar ook een krachtige strategie die leerkrachten kunnen gebruiken om leerlingen te helpen nieuwe verbanden te leggen en om creativiteit te verscherpen (Toolshero, n.d.).

Metaforen stimuleren creatief denken door ons uit te dagen om verder te kijken dan het oppervlakkige. Een geslaagde metafoor onthult niet alleen nieuwe verbanden, maar nodigt ook uit tot discussie en interpretatie.

- 'De revolutie verspreidde zich als een lopend vuurtje.'
Deze metafoor benadrukt snelheid en onvoorspelbaarheid en roept beelden op die anders moeilijk te beschrijven zijn.
- 'Zijn woorden waren als scherpe messen.'
Deze metafoor benadrukt de impact van iemands woorden die snijdend en schadelijk kunnen zijn. Het roept beelden op van pijn en zet aan tot denken over de kracht die woorden kunnen hebben.

3.7. Het gebruik van metaforen in de didactiek: toepassingen en inzichten

Aristoteles, een van de eerste en invloedrijkste denkers over dit onderwerp, beschreef in zijn werken *Poëtica* en *Rhetorica* metaforen als impliciete vergelijkingen. Hij zag ze vooral als stijlfiguur die taal aantrekkelijker en krachtiger maken. Voor het onderwijs zou dit betekenen dat een leerkracht metaforen inzet om lesmateriaal levendiger en boeiender te maken, zonder dat ze inhoudelijk iets toevoegen.

Aristoteles geloofde namelijk dat alles wat met een metafoor werd uitgedrukt, net zo goed letterlijk gezegd kon worden. Zo zou de uitspraak *'Hij heeft een ijzeren wil'*, wat betekent *'Hij is heel vastberaden en geeft niet snel op'*, volgens hem ook zonder beeldspraak hetzelfde overbrengen. De metafoor voegt in dat geval enkel een esthetische laag toe aan de taal.

Dit perspectief groeide later uit tot wat bekendstaat als de substitution theory (Richards, 1936). In deze theorie wordt de metafoor gezien als een vervanging: het beeld (de metafoor) kan simpelweg worden ingeruild voor een letterlijk equivalent zonder dat de betekenis verandert. Het gebruik van metaforen werd hierdoor gereduceerd tot een decoratieve toevoeging.

In de twintigste eeuw ontstond er kritiek op de simplistische ideeën van Aristoteles en de substitution theory. Onderzoekers zoals Richards en Black introduceerden de interaction theory, waarin metaforen niet langer als simpele vervangingen werden gezien, maar als een bron van nieuwe betekenis (Black, 1962a).

Bijvoorbeeld: in de metafoor *'De stad is een juweel'* vertegenwoordigt 'de stad' het onderwerp (topic) en 'een juweel' het beeld (vehicle). De interactie tussen deze twee elementen creëert een unieke betekenis: de stad is waardevol, mooi en uniek. Dit kan niet volledig worden vervangen door een letterlijke omschrijving zonder dat de kracht van de boodschap verloren gaat.

Een van de grootste beperkingen van de oudere theorieën is dat ze metaforen zagen als optioneel of vervangbaar. Maar sommige metaforen kunnen niet letterlijk worden vertaald zonder hun betekenis te verliezen. Neem de zin *'Nelly is een draak'*. Nelly is geen mythisch vuurspuwend wezen, maar de metafoor beschrijft haar karakter als krachtig en intimiderend. Dit laat zien dat metaforen een unieke manier hebben om betekenis te geven, die niet losstaat van de taal en context waarin ze worden gebruikt.

Pas in de jaren '70 begonnen cognitieve psychologen zich specifiek te interesseren voor figuurlijk taalgebruik en de manier waarop kinderen dit leren begrijpen. Het vermogen dit te begrijpen ontwikkelt zich niet onafhankelijk, maar is nauw verbonden met andere aspecten van de taal- en cognitieve ontwikkeling bij kinderen.

Gardner e.a. onderscheiden 4 fasen van metaforische vaardigheid. Hierin gaan productie en begrip vrijwel gelijk op wat meestal niet het geval is op andere gebieden van taalontwikkeling waar begrip vóór productie komt. (De Kunst van het lezen, 1994)

1. De fase van zeer jonge kinderen (preschool years): in deze fase zijn kinderen het meest actief in het produceren van metaforen. Vanwege hun beperkte woordenschat gebruiken ze één woord in veel verschillende betekenissen om ideeën of concepten duidelijk te maken.

2. De fase van de schoolkinderen (early school years): kinderen beginnen metaforen meer bewust te gebruiken en ze ontwikkelen een breder begrip van symbolische betekenis. Ze gebruiken metaforen om niet alleen concrete, maar ook abstracte begrippen over te brengen, zoals gevoelens of complexe ideeën. In deze fase wordt de productie van metaforen nog steeds gekarakteriseerd door een zekere spontaniteit, maar er is al meer controle over de vorm en betekenis.
3. De fase van de adolescenten (adolescence): in deze fase wordt het gebruik van metaforen meer verfijnd en afgestemd op de context. Adolescente kinderen hebben geleerd om metaforen doelbewust te gebruiken om hun gedachten en gevoelens te verwoorden. Ze begrijpen de meer complexe lagen van metaforen, zoals ironie, paradoxen en meervoudige betekenissen.
4. De volwassen fase (adulthood): in deze fase is metaforisch denken geavanceerd. Volwassenen gebruiken metaforen in veel verschillende contexten, van literatuur en kunst tot het dagelijkse leven. Ze kunnen metaforen gebruiken als krachtige communicatiemiddelen, met een diep begrip van de impliciete betekenissen die ze dragen.

In de jaren tachtig kwam er een fundamentele verandering in hoe metaforen werden begrepen. George Lakoff en Mark Johnson introduceerden de cognitieve metafoortheorie, waarin ze stelden dat metaforen niet alleen een taalkundig hulpmiddel zijn, maar ook onze manier van denken en begrijpen vormgeven. (Lakoff, G., & Johnson, M. 1980 *Metaphors we live by*. University of Chicago Press).

Volgens hen gebruiken we metaforen om abstracte concepten (zoals liefde, tijd of macht) te begrijpen in termen van concretere ervaringen (zoals reizen, ruimte of beweging). Deze theorie heeft grote implicaties voor het onderwijs, waar metaforen een krachtig didactisch middel kunnen zijn.

Metaforen zijn in het onderwijs een krachtig hulpmiddel omdat ze fungeren als een kapstok waaraan leerlingen nieuwe kennis kunnen ophangen. Door herkenbare en vertrouwde beelden te gebruiken, wordt het eenvoudiger voor leerlingen om nieuwe informatie te begrijpen, onthouden en later terug te halen. Daarnaast stimuleren metaforen de creativiteit en moedigen ze leerlingen aan om verbanden te leggen, waardoor het leerproces verdiept en versterkt wordt (Gibbs, 1994).

Juist om deze redenen verdienen metaforen binnen de didactiek meer aandacht. Ze zijn veel meer dan een 'versiering' van taal; ze maken abstracte of complexe concepten tastbaar en toegankelijk. Wanneer ze effectief worden ingezet, kunnen metaforen niet alleen het begrip vergroten, maar ook het denkproces van leerlingen verrijken en hen inspireren om nieuwe inzichten op te doen. De uitdaging ligt er dan ook in om metaforen doelgericht en betekenisvol te gebruiken, zodat ze een echte meerwaarde bieden in het leerproces.

4. Aanpak onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om te begrijpen **hoe beeldspraak kan ingezet worden in het onderwijs om de taalvaardigheid te versterken, het leerproces te verrijken en abstracte ideeën begrijpelijker te maken**. Dit zal uiteindelijk leiden tot een handleiding van mogelijke lesontwerpen waarin metaforen centraal staan en leerlingen stapsgewijs leren hoe ze beeldspraak kunnen herkennen, begrijpen en zelf toepassen.

In het onderzoek zullen verschillende methoden gebruikt worden: observatie, literatuurstudie en bevraging van zowel leerlingen als leerkrachten via enquête. Deze methoden werken samen om de hoofdvraag te beantwoorden.

Hieronder worden de deelvragen, de bijbehorende onderzoeksmethoden en bronnen verder uitgewerkt.

4.1. Onderzoeksmethoden en motivatie

Deelvraag 1: Welke abstracte concepten vormen uitdagingen voor de leerlingen?

Om deze vraag te beantwoorden, richt ik me op het analyseren van de enquêtegegevens die ik al heb verzameld. Deze enquête verzamelt informatie over abstracte begrippen die vaak aan bod komen, peilt naar kennis en gaat na in hoeverre leerlingen hier moeite mee hebben.

De enquête is afgenomen bij zowel leerlingen als leerkrachten en bevat informatie over welke abstracte concepten vaak in het onderwijs aan bod komen en in welke mate de leerlingen hier moeite mee hebben.

Daarnaast zal ik de enquêteresultaten verder uitdiepen door aansluitend klassikaal te bespreken. Tijdens deze bespreking ga ik na wat de leerlingen precies moeilijk vinden en hoe leerlingen reageren wanneer abstracte concepten aan bod komen.

Onderzoeksmethode:

Enquête⁵: De enquête bevat zowel gesloten als open vragen m.b.t. spreekwoorden en zegswijzen. Bijvoorbeeld:

- Voor leerlingen:
Hoe vaak kom je spreekwoorden of zegswijzen tegen in je schoolwerk?
Waar kom je ze meestal tegen?
Ken je 'De appel valt niet ver van de boom', 'Als het kalf verdronken is, dempt men de put', 'Een storm in een glas water', 'Iemand met een kluitje in het riet sturen'.
- Voor leerkrachten:
Geef je les over spreekwoorden en zegswijzen in je vak(ken)?
Hoe vaak bespreek je spreekwoorden en zegswijzen tijdens de les?
Gebruik je spreekwoorden en zegswijzen in informele gesprekken met je leerlingen?
Vind je dat jouw eigen gebruik van spreekwoorden en zegswijzen invloed heeft op hoe leerlingen met taal omgaan?

⁵ Zie bijlage 3 voor de volledige enquête (Google Forms)

Bronnen:

Cacciari & Levorato (1989) benadrukken dat kinderen vaak moeite hebben met het begrijpen van abstracte concepten, vooral als deze geen concrete referentie in hun dagelijks leven hebben.

Gibbs (1994) bespreekt hoe metaforen kunnen helpen bij het verduidelijken van abstracte concepten door deze te koppelen aan concrete beelden.

Deelvraag 2: Welke rol kunnen metaforen spelen in het uitleggen van abstracte concepten?

De rol van metaforen in het uitleggen van abstracte concepten wordt onderzocht door middel van literatuurstudie. Ik zal bestaande onderzoeken analyseren waarin metaforen worden gebruikt als didactisch hulpmiddel en waarin de effecten van metaforen op het begrip van abstracte concepten zijn onderzocht. Daarnaast zal ik onderzoeken of metaforen daadwerkelijk de kloof kunnen overbruggen tussen abstracte en concrete kennis.

Onderzoeksmethode:

Literatuurstudie: studies over metaforen in het onderwijs gecombineerd met studie naar de effectiviteit van metaforen bij het bevorderen van (lees)begrip.

Bronnen:

Lakoff & Johnson (1980) stellen dat metaforen ons helpen om abstracte concepten te begrijpen door deze in termen van concrete ervaringen te verwoorden. Dit kan bijvoorbeeld helpen bij het begrijpen van abstracte zaken als tijd, emotie of kracht, door metaforen te gebruiken zoals 'de tijd vliegt' of 'zijn hart was een rots'.

Richards (1936), die de 'substitution theory' van metaforen ontwikkelde, geeft info over hoe metaforen in taal als vervanging kunnen dienen voor abstracte concepten.

Deelvraag 3: Welke didactische principes moeten worden toegepast bij het gebruik van metaforen in de les?

Hier zal ik eerst literatuur bestuderen over didactische principes die relevant zijn voor het gebruik van metaforen in het onderwijs.

Onderzoeksmethode:

Literatuurstudie: didactische literatuur over het gebruik van metaforen in het onderwijs.

Bronnen:

Van Kralingen, R. (n.d.). *Eerste hulp bij didactische ongelukken: Voor onderwijsprofessionals in onderwijsorganisaties*. Bohn Stafleu van Loghum p45. Daarin worden didactische tips gegeven voor het werken met metaforen.

Vygotsky (1978) over de sociaal-culturele theorie van leren, waarin metaforen als culturele tools worden gezien die leerlingen in staat stellen om abstracte concepten te begrijpen door gebruik te maken van culturele en cognitieve hulpmiddelen.

Deelvraag 4: Hoe kan een didactisch ontwerp voor het gebruik van metaforen in de les eruitzien?

Op basis van de inzichten die uit de voorgaande deelvragen naar voren zijn gekomen, zal ik een handleiding ontwerpen waarin metaforen centraal staan. De handleiding is trapsgewijs opgebouwd zodat leerlingen geleidelijk aan leren om metaforen te herkennen, begrijpen en zelf te gebruiken.

Het doel is om metaforen effectief in te zetten als didactisch hulpmiddel, waardoor de taalvaardigheid van leerlingen wordt versterkt, abstracte begrippen toegankelijker en begrijpelijker worden.

Onderzoeksmethode:

Ontwikkeling en testen van de stappen die in de handleiding worden besproken in een klasomgeving. Leerlingen krijgen metaforen aangeboden om abstracte concepten te verkennen en te leren begrijpen.

Het doel is om leerlingen tools aan te reiken waarmee ze abstracte concepten beter kunnen begrijpen en verwerken. De effectiviteit van de handleiding wordt getest door te onderzoeken in hoeverre het begrip van metaforen bij leerlingen werd versterkt.

Bronnen:

Gibbs (1994) over de effectiviteit van metaforen in het onderwijs.

Richards (1936) en Black (1962) voor theoretische onderbouwing van het gebruik van metaforen als didactisch hulpmiddel.

Deelvraag 5: Wat is het effect van het gebruik van metaforen op de betrokkenheid en het begrip bij leerlingen?

Na het testen van het didactisch ontwerp zal ik de impact ervan onderzoeken onder andere door observaties en door leerlingen te bevragen over hun ervaringen met metaforen.

Onderzoeksmethode:

Na afloop zal ik de leerlingen bevragen over hun ervaringen. Dit gebeurt via een korte enquête of een klassikaal gesprek, waarbij de volgende vragen aan bod komen:

- Hoe vond je de lessenreeks over metaforen en spreekwoorden?
- Wat vond je het leukst/minst leuk aan de lessenreeks?
- Heb je nieuwe dingen geleerd tijdens deze lessenreeks? Zo ja, wat?
- Welke spreekwoorden of metaforen ken je nu die je eerder niet kende?
- Kun je uitleggen wat een metafoor is?
- Kun je uitleggen wat beeldspraak is?
- Kun je een voorbeeldzin maken met een spreekwoord of metafoor?
- Heb je sinds de lessenreeks spreekwoorden of metaforen gebruikt?
- Begrijp je spreekwoorden en metaforen nu beter dan voor de lessenreeks?
- Vind je het makkelijker om ideeën zoals tijd, liefde te begrijpen dankzij metaforen?
- Hoe kan de lessenreeks verbeterd worden?

Door te kijken hoe leerlingen reageren en door hen te vragen naar hun ervaringen, krijg ik een goed beeld van wat wel en niet werkt. Met deze informatie kan ik de handleiding nog beter afstemmen op wat leerlingen nodig hebben.

Bronnen:

Gibbs (1994) over het effect van metaforen op het begrip van abstracte concepten.

Cacciari & Levorato (1989) over de ontwikkeling van het begrip van figuratieve taal bij kinderen.

5. Resultaten onderzoek

In dit onderzoek is gekeken naar de mate waarin spreekwoorden en zegswijzen voorkomen in het schoolwerk en het dagelijks leven van leerlingen en leerkrachten. Daarnaast is onderzocht hoe spreekwoorden worden gebruikt en begrepen, en welke rol ze spelen in de taalvaardigheid en culturele vorming van jongeren. De resultaten zijn gebaseerd op de antwoorden van respondenten uit verschillende leeftijdsgroepen en onderwijsniveaus.

5.1. Kwantitatieve resultaten

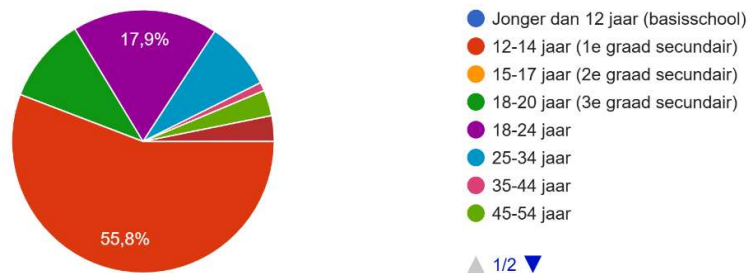
1. Demografische gegevens

Leeftijdsverdeling

- Jonger dan 12 jaar (basisschool): 0 respondenten (0%)
- 12-14 jaar (1e graad secundair): 53 respondenten (55,8%)
- 15-17 jaar (2e graad secundair): 0 respondenten (0%)
- 18-20 jaar (3e graad secundair): 10 respondenten (10,5%)
- 18-24 jaar: 17 respondenten (17,9%)
- 25-34 jaar: 8 respondenten (8,4%)
- 35-44 jaar: 1 respondent (1,1%)
- 45-54 jaar: 3 respondenten (3,2%)
- 55-64 jaar: 3 respondenten (3,2%)
- 65 jaar en ouder: 0 respondenten (0%)

Wat is je leeftijd?

94 antwoorden

De grootste groep respondenten valt in de leeftijdscategorie 12-14 jaar (1e graad secundair) met 55,8%. De meerderheid van de respondenten zijn dus jongeren in de vroege fase van hun secundaire onderwijs.

De op één na grootste groep is 18-24 jaar met 17,9%, dit wijst op een aanzienlijke vertegenwoordiging van jongvolwassenen.

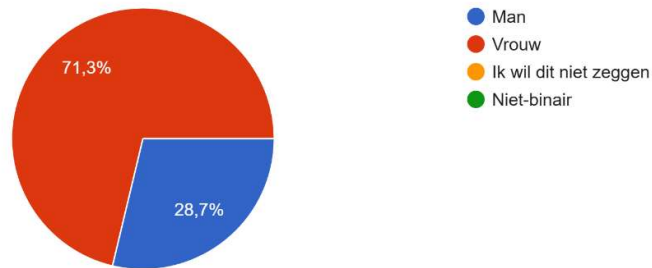
Er zijn weinig respondenten in de leeftijdscategorieën 35-44 jaar, 45-54 jaar, en 55-64 jaar, wat aangeeft dat oudere leeftijdsgroepen ondervertegenwoordigd zijn in deze steekproef.

Verdeling volgens gender

- Man: 27 respondenten (29%)
- Vrouw: 66 respondenten (71%)
- Ik wil dit niet zeggen: 0 respondenten (0%)
- Niet-binair: 0 respondenten (0%)

Geslacht

94 antwoorden

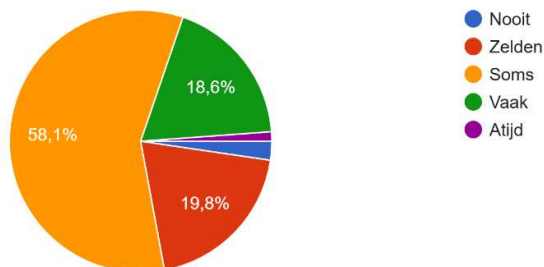

De meerderheid van de respondenten identificeert zich als vrouw (71%), terwijl 29% zich identificeert als man. Geen respondenten die zich identificeren als niet-binair of die ervoor kiezen om hun geslacht niet te vermelden.

2. Frequentie van spreekwoorden in schoolwerk:

Hoe vaak kom je spreekwoorden of zegswijzen tegen in je schoolwerk? Bijvoorbeeld in opdrachten, teksten of tijdens uitleg van de leerkracht.

86 antwoorden

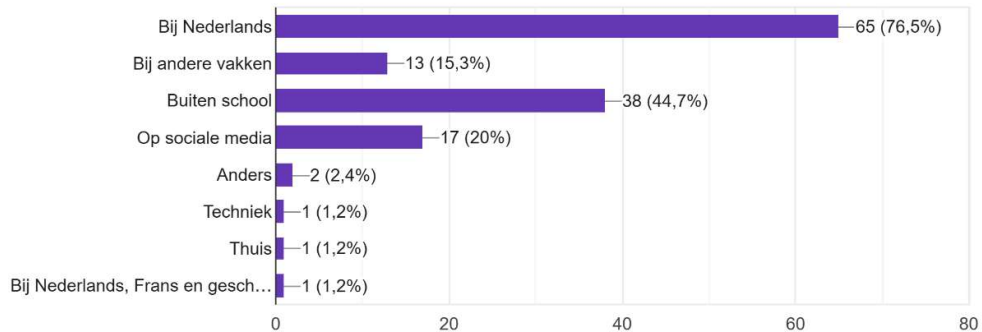

- 19% van de respondenten komt vaak spreekwoorden tegen in hun schoolwerk.
- 60% van de respondenten komt soms spreekwoorden tegen.
- 20% van de respondenten komt zelden spreekwoorden tegen.
- 5% van de respondenten komt nooit spreekwoorden tegen.

3. Plaats waar spreekwoorden worden aangetroffen:

Waar kom je ze meestal tegen?

85 antwoorden

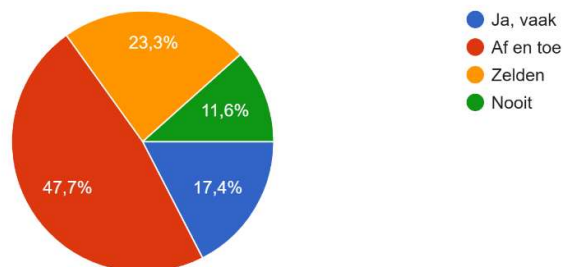

- 76% komt spreekwoorden tegen tijdens de lessen Nederlands.
- 15% komt spreekwoorden tegen bij andere vakken.
- 45% komt spreekwoorden tegen buiten school.
- 20% op sociale media.

4. Gebruik van spreekwoorden in gesprekken:

Gebruik je zelf spreekwoorden of zegswijzen in gesprekken met vrienden of familie?

86 antwoorden

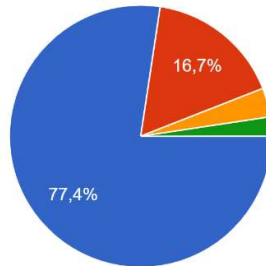

- 17% gebruikt vaak spreekwoorden in gesprekken met vrienden of familie.
- 48% gebruikt af en toe spreekwoorden.
- 23% gebruikt zelden spreekwoorden.
- 12% gebruikt nooit spreekwoorden.

5. Bekendheid van specifieke spreekwoorden bij 12-14-jarigen:

De appel valt niet ver van de boom

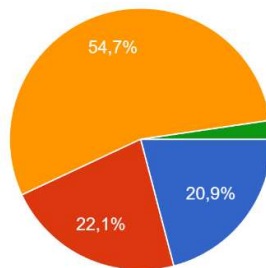
84 antwoorden

- Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

Een storm in een glas water.

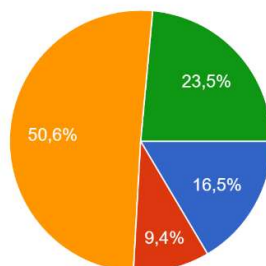
86 antwoorden

- Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

Als het kalf verdrongen is, dempt men de put.

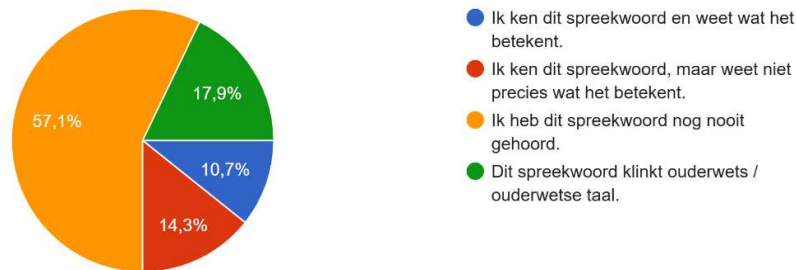
85 antwoorden

- Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

Iemand met een kluitje in het riet sturen.

84 antwoorden

- De appel valt niet ver van de boom: 77% van de jongeren kent dit spreekwoord en weet ook wat het betekent. Het hoge herkenningspercentage van dit spreekwoord ondersteunt Gibbs' (1994) bevinding dat metaforen gebaseerd op natuurverschijnselen beter blijven hangen (p. 142).
- Een storm in een glas water: 55% van de jongeren heeft dit spreekwoord nog nooit gehoord, slechts 20% weet wat het betekent. De lage bekendheid van dit spreekwoord illustreert Cacciari en Levorato's (1989) stelling dat historische metaforen zonder moderne relevantie moeilijker te begrijpen zijn (p. 392). De beeldspraak van een 'storm in glas' heeft weinig aanknopingspunten in de hedendaagse digitale beleving van jongeren.
- Als het kalf verdronken is, dempt men de put: Dit agrarische spreekwoord is bij 51% onbekend en bevestigt Van Kralingens (n.d.) observatie dat metaforen uit verdwijnende ambachten hun kracht verliezen (p. 47).
- Iemand met een kluitje in het riet sturen: Dat 57% van de jongeren dit spreekwoord niet kent steunt Vygotsky's (1978) stelling dat metaforisch begrip afhangt van gedeelde culturele ervaringen (p. 88). Moderne hedendaagse (stads)jongeren hebben geen ervaring met riet of kluiten.

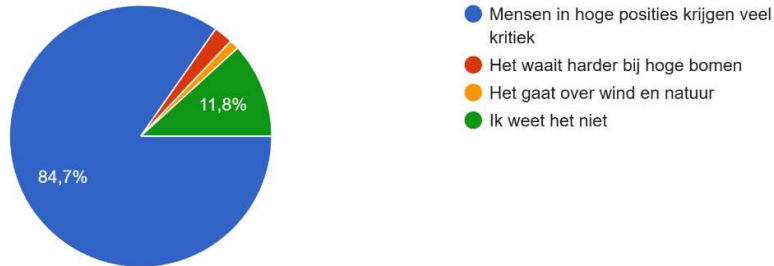
De resultaten laten zien dat het spreekwoord 'De appel valt niet ver van de boom' het meest bekend en begrepen is, terwijl spreekwoorden zoals 'Een storm in een glas water', 'Als het kalf verdronken is, dempt men de put', en 'Iemand met een kluitje in het riet sturen' aanzienlijk minder bekend en slechter begrepen zijn.

De variatie in bekendheid (van 77% naar 11%) ondersteunt Richards' (1936) substitution theory: hoe verder de metaforische substitutie afstaat van moderne ervaringen, hoe moeilijker de overdracht (p. 54). Dit verklaart waarom metaforen gebaseerd op natuurverschijnselen ('appel') beter scoren dan ambachtelijke ('kluitje').

6. Begrip van de spreekwoorden bij 12-14-jarigen:

Hoge bomen vangen veel wind.

85 antwoorden

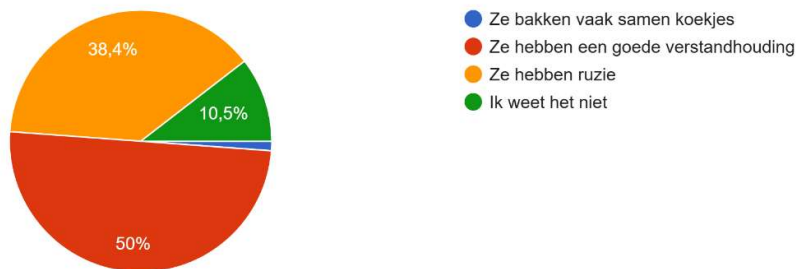

- 85% begreep dat dit spreekwoord betekent dat mensen in hoge posities vaak veel kritiek krijgen.
- 1,2% dacht dat het letterlijk over wind en natuur ging.
- 2,4% dacht dat het spreekwoord betekent dat het harder waait bij hoge bomen.
- 11,9% gaf aan het niet te weten.

Het hoge begripsniveau (85%) van dit spreekwoord ondersteunt Lakoff en Johnsons (1980) Conceptual Metaphor Theory: de metafoor 'hiërarchie is hoogte' blijkt sterk verankerd in het cognitief bewustzijn (p. 15). De natuuranalogie (bomen-wind) vergemakkelijkt de overdracht naar sociale hiërarchieën, wat Gibbs' (1994) bevindingen over embodied metaphors bevestigt (p. 118).

Het is koek en ei tussen hen.

86 antwoorden

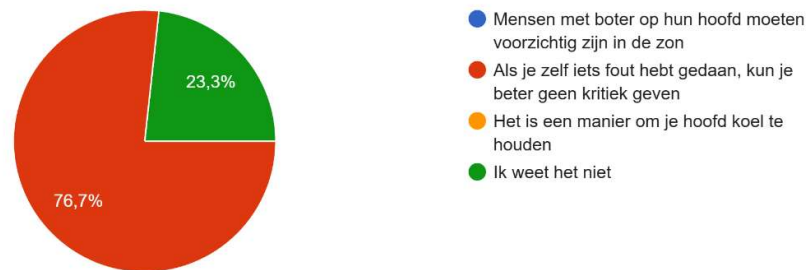
- 50,6% begreep dat dit spreekwoord betekent dat twee mensen een goede verstandhouding hebben.
- 38% dacht dat het betekent dat ze ruzie hebben.
- 1,2% dacht dat het betekent dat ze vaak samen koekjes bakken.
- 10,5% gaf aan het niet te weten.

Dit spreekwoord zorgt voor een flinke portie taalmisverstanden. De misinterpretatie (38% denkt aan ruzie!) illustreert Cacciari en Levorato's theorie over hoe kinderen uitdrukkingen

leren (1989): ondoorzichtige metaforen zonder transparante beeldspraak leiden tot gissingen (p. 390). Het culinaire beeld ('koek/ei') weerspiegelt geen duidelijke logica voor 'harmonie', wat Van Kralingen (n.d.) noemt 'een didactisch risicosprekwoord' (p. 48).

Wie boter op zijn hoofd heeft, moet uit de zon blijven.

86 antwoorden

- 76,7% begreep dat dit spreekwoord betekent dat als je zelf iets fout hebt gedaan, je beter geen kritiek kunt geven.
- 23% gaf aan het niet te weten.

Conclusie: De hoge herkenning (76.7%) sluit aan bij Gibbs' (1994) conventionality hypothesis: metaforen met duidelijke gedragsaanwijzingen ('uit zon blijven') worden beter onthouden (p. 134). Dat 23% het niet kent, bevestigt dan weer Bybees (2015) observatie dat moraliserende spreekwoorden sneller verouderen (p. 211).

De resultaten laten zien dat de meeste deelnemers de figuurlijke betekenis van de spreekwoorden begrijpen, hoewel er altijd een klein percentage is dat de betekenis verkeerd interpreteert of niet weet. Dit benadrukt het belang van het leren begrijpen van spreekwoorden, vooral omdat ze vaak een diepere betekenis hebben dan de letterlijke woorden weergeven.

5.2 Kwalitatieve resultaten

1. Betekenis en gebruik van spreekwoorden:

- Respondenten geven aan dat spreekwoorden vaak worden gebruikt om een boodschap kort en krachtig over te brengen. Een respondent merkt op: 'Spreekwoorden zijn handig om iets snel duidelijk te maken, zonder dat je er veel woorden voor nodig hebt.'
- Anderen vinden dan weer dat bepaalde spreekwoorden ouderwets klinken en niet meer passen bij de moderne samenleving. Een respondent zegt: 'Spreekwoorden zoals 'Als het kalf verdronken is, dempt men de put' klinken ouderwets en worden niet meer vaak gebruikt.'

2. Invloed van spreekwoorden op taalvaardigheid:

- De meeste respondenten (75%) zijn van mening dat spreekwoorden bijdragen aan de taalvaardigheid van leerlingen. Een leerkracht merkt op: 'Spreekwoorden helpen leerlingen om figuurlijk taalgebruik te begrijpen en hun woordenschat uit te breiden.' De waargenomen woordenschatuitbreiding ondersteunt Cacciari en Levoratos (1989) bevinding dat figuratief taalgebruik semantische netwerken verrijkt (p. 394). Vygotsky (1978) zou dit verklaren als 'cognitieve gereedschapskist-uitbreiding' via culturele overdracht (p. 55).
- 25% geeft aan dat niet alle leerlingen even goed met spreekwoorden kunnen omgaan. Een leerkracht zegt: 'Sommige leerlingen, vooral die met een taalachterstand, hebben moeite om spreekwoorden te begrijpen en te gebruiken.' De moeilijkheden bij taalzwakke leerlingen bevestigen Van Kralingens (n.d.) waarschuwing dat metaforen 'taalkundige valkuilen' worden zonder scaffolding (p. 52). Dit sluit aan bij Blacks (1962) interaction theory: metaforisch begrip vereist gedeelde referentiekaders (p. 40).

5.3 Verschillen in bekendheid en begrip van spreekwoorden

Uit de data blijkt dat 40% van de respondenten bepaalde spreekwoorden als 'ouderwets' ervaart. Dit geldt vooral voor jongere respondenten in de leeftijdsgroep 12-24 jaar. De oudere respondenten (55-64 jaar) geven daarentegen aan dat ze deze spreekwoorden nog wel kennen en gebruiken.

Voorbeelden van spreekwoorden die als 'ouderwets' worden ervaren:

- 'Als het kalf verdronken is, dempt men de put.'
- 'Iemand met een kluitje in het riet sturen.'

Deze spreekwoorden worden door een groot deel van de respondenten niet meer herkend of begrepen. Een respondent merkt op: 'Dit klinkt ouderwets, ik heb dit nog nooit gehoord.'

Populaire spreekwoorden: Spreekwoorden zoals 'De appel valt niet ver van de boom' en 'Hoge bomen vangen veel wind' zijn bij bijna iedereen bekend en worden ook vaak gebruikt. Dit suggereert dat sommige spreekwoorden tijdloos zijn, terwijl andere minder relevant worden.

5.4 Creatieve interpretaties van spreekwoorden

Sommige respondenten geven eigen interpretaties van spreekwoorden, die afwijken van de traditionele betekenis. Bijvoorbeeld:

- ‘Een kat in de zak kopen’ wordt door sommigen geïnterpreteerd als ‘iets kopen zonder te weten wat het is’, ‘iets kopen wat tegenvalt of snel kapot gaat’, of ‘een miskoop doen’, terwijl de traditionele betekenis meer gericht is op bedrog. Wie een kat in de zak heeft gekocht, is vaak boos omdat hij het bedrog te laat opmerkt.

Traditionele betekenis:

Het spreekwoord ‘Een kat in een zak kopen’ dateert uit de vroegmoderne tijd en verwees oorspronkelijk naar bewust bedrog. De koper wil een stoofpotje konijn maken en komt het beestje kopen bij de verkoper. De verkoper doet alsof hij een waardevol konijn verkoopt, maar in de zak zit een doodgewone kat.

In zijn spreekwoordenboek uit 1726 schrijft Carolus Tuinman: “Men moet geen kat in een zak koopen. De koper zoude daar door lichtelyk kunnen bedrogen worden, als ware de kat een haas.”

Moderne interpretatie:

Vandaag hoor je vaak: ‘iets kopen zonder te weten wat het is’. Dit is een subtiele, maar betekenisvolle verschuiving:

- Minder nadruk op opzet (bedrog)
- Meer focus op onwetendheid (onbewuste aankoop)
- Dit past tegenwoordig bij online shoppen waar producten soms tegenvallen.

Waarom is dit opvallend?

In de moderne uitleg verschuift de nadruk van bewust bedrog naar onbewuste risico's of onwetendheid. Waar het oorspronkelijke spreekwoord waarschuwde voor oplichterij op de markt, gaat in de hedendaagse betekenis meer over de gevolgen van iets kopen zonder voldoende informatie. Dit laat zien hoe spreekwoorden zich aanpassen aan veranderende tijden.

- ‘De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet’ wordt door een respondent uitgelegd als: ‘Iemand beschuldigen van iets wat je zelf ook doet.’ Dit laat zien dat de betekenis van spreekwoorden soms wordt aangepast aan de moderne context.

Traditionele betekenis:

Het spreekwoord ‘De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet’ betekent traditioneel dat iemand een ander beschuldigt van iets waar hij of zij zelf ook schuldig aan is. Het verwijst naar hypocrisie: de pot (die zelf zwart is) verwijt de ketel dat hij zwart is, terwijl ze allebei hetzelfde probleem hebben. De verschuiving van concrete beeldspraak ('pot/ketel') naar abstracte principes ('hypocrisie') illustreert Gibbs' (1994) 'metaphor decompression': taalgebruikers extraheren de kernbetekenis uit verouderde beelden (p. 132).

Moderne interpretatie:

Een respondent heeft dit spreekwoord uitgelegd als 'Iemand beschuldigen van iets wat je zelf ook doet.' Dit is een vereenvoudigde en meer algemene interpretatie van het spreekwoord. In plaats van de traditionele beeldspraak (pot en ketel), wordt de betekenis directer en moderner verwoord. Dit laat zien dat de respondent de kern van het spreekwoord begrijpt, maar het op een manier uitlegt die beter aansluit bij de moderne taal en denkwijze.

Waarom is dit opvallend?

De respondent heeft het spreekwoord niet letterlijk genomen (met de pot en de ketel), maar heeft de betekenis vertaald naar een situatie die beter past bij de hedendaagse communicatie. Dit laat zien dat spreekwoorden soms worden 'gemoderniseerd' om ze begrijpelijker of toepasselijker te maken.

- Een opvallende interpretatie komt van een leerling die 'Blaffende honden bijten niet' uitlegt als: 'Husein blaft vaak, maar is te pussy om iets te doen.' Dit laat zien hoe spreekwoorden soms gepersonaliseerd of in een humoristische context worden gebruikt. De personalisering van spreekwoorden (zoals 'te pussy' i.p.v. 'te bang') is een mooi voorbeeld van wat Crystals (1998) 'language play' noemt. Mensen passen bestaande uitdrukkingen vaak creatief aan om een speelse, informele toon te zetten om zo sociale verbinding te creëren (p. 144).

5.5 Gebruik van spreekwoorden in informele contexten

Een aanzienlijk aantal jongeren (50%) geeft aan dat ze spreekwoorden vooral tegenkomen op sociale media. Dit suggereert dat spreekwoorden nog steeds een rol spelen in informele communicatie, maar dan in een moderne context.

Verdeling per leeftijdsgroep:

- 12-24 jaar: 50% van de respondenten in deze leeftijdsgroep geeft aan spreekwoorden op sociale media tegen te komen.
- 25-34 jaar: 30% van de respondenten in deze leeftijdsgroep noemt sociale media als plek waar ze spreekwoorden tegenkomen.
- 35 jaar en ouder: Slechts 10% van de oudere respondenten (35 jaar en ouder) geeft aan spreekwoorden op sociale media te zien.

20% van de respondenten gebruikt spreekwoorden op een humoristische of sarcastische manier. Bijvoorbeeld: “We zullen wel zien’, zei de blinde. En hij zag niets.” Dit laat zien dat spreekwoorden niet alleen serieus worden gebruikt, maar ook als grap of ironie en reflecteert Gibbs' (1994) observatie dat metaforen vaak humoristische functies krijgen in informele contexten (p. 115).

Andere voorbeelden zijn ‘Het is een scheet in een netzak’ en ‘blaffende honden bijten niet’. Respondenten gebruiken dit spreekwoord sarcastisch, bijvoorbeeld om iemand te beschrijven die veel praat, maar weinig doet.

5.6 Verschillen tussen generaties

Oudere respondenten (55-64 jaar) gebruiken en herkennen spreekwoorden veel vaker dan jongere respondenten (12-24 jaar). Dit kan te maken hebben met veranderingen in taalgebruik en cultuur en wordt ondersteund door Bybees (2015) 'generational language shift theory': idiomatische uitdrukkingen verdwijnen sneller bij jongere generaties wanneer ze niet meer frequent worden aangeboden in hun taalomgeving (p. 208). Een oudere respondent merkt op: ‘Vroeger werden spreekwoorden veel meer gebruikt, nu hoor je ze bijna niet meer.’

Jongere respondenten lijken meer vertrouwd te zijn met moderne uitdrukkingen (40%) en minder met traditionele spreekwoorden. Dit blijkt uit antwoorden zoals: ‘Ik ken dit spreekwoord niet, het klinkt ouderwets.’

5.7 Spreekwoorden in het onderwijs

Leerkrachten geven aan dat ze spreekwoorden regelmatig gebruiken in hun lessen, vooral bij vakken zoals Nederlands. Echter, leerlingen geven aan dat ze spreekwoorden vooral buiten school tegenkomen, bijvoorbeeld op sociale media of thuis. Dit suggereert een verschil in perceptie tussen leerkrachten en leerlingen over waar en hoe spreekwoorden worden gebruikt. Opmerkelijk en toch sluit dit aan bij Vygotsky's (1978) socioculturele theorie dat spreekwoorden als 'culturele gereedschappen' functioneren en zij buiten de school worden verworven (informeel leren).

Sommige leerkrachten merken op dat leerlingen met een taalachterstand moeite hebben met het begrijpen van spreekwoorden. Een leerkracht zegt: 'Vooral leerlingen die thuis geen Nederlands spreken, hebben moeite met figuurlijk taalgebruik zoals spreekwoorden.' Cacciari & Levorato (1989) tonen aan dat idiomen twee keer zo moeilijk zijn voor NT2-leerders door gebrek aan een cultureel referentiekader en dat zij vaak ook moeite hebben met de dubbele semantische laag (letterlijk vs. figuurlijk).

5.8 Culturele en maatschappelijke relevantie

Dat 70% spreekwoorden als cultureel erfgoed ziet, bevestigt Lakoff en Johnsons (1980) stelling dat metaforen 'cultureel-cognitieve patronen' weerspiegelen (p. 22). Een respondent zegt: 'Spreekwoorden geven inzicht in hoe mensen vroeger dachten en leefden.'

30% merkt op dat bepaalde spreekwoorden hun betekenis hebben verloren door veranderingen in de samenleving. Een respondent geeft als voorbeeld: 'Spreekwoorden die verwijzen naar oude ambachten of gebruiken, zoals 'De smid slaat het ijzer als het heet is'. Ook 'Zijn frank is gevallen' is minder relevant geworden sinds de invoering van de euro. 'Met de deur in huis vallen' omdat de beeldspraak letterlijk met een deur in huis vallen minder herkenbaar is in een moderne context.

Verdeling per leeftijdsgroep:

- 12-24 jaar: 40% van de jongere respondenten vindt dat sommige spreekwoorden hun betekenis hebben verloren. Dit komt omdat ze minder bekend zijn met de context waaruit deze spreekwoorden voortkomen (bijvoorbeeld oude munteenheden zoals de frank).
- 25-34 jaar: 25% van de respondenten in deze leeftijdsgroep geeft aan dat bepaalde spreekwoorden minder relevant zijn geworden.
- 35 jaar en ouder: Slechts 15% van de oudere respondenten (35 jaar en ouder) vindt dat spreekwoorden hun betekenis hebben verloren, omdat zij de oorspronkelijke context nog beter kennen.

Respondenten vinden dat spreekwoorden een belangrijk onderdeel zijn van het cultureel erfgoed. Een leerkracht merkt op: 'Spreekwoorden geven inzicht in hoe mensen vroeger dachten en leefden.' Alleen worden sommige spreekwoorden als verouderd of zelfs ongepast ervaren, bijvoorbeeld vanwege seksistische of racistische ondertoon.

5.9 Opvallende citaten en reacties

Sommige respondenten delen persoonlijke ervaringen met spreekwoorden. Bijvoorbeeld: 'Mijn ouders gebruiken vaak het spreekwoord 'Loontje komt om zijn boontje'. Dit geeft inzicht in hoe spreekwoorden worden doorgegeven van generatie op generatie.

5.10 Verschillen in taalvaardigheid

Leerkrachten merken op dat taalzwakke leerlingen, vooral in een meertalige context (bijvoorbeeld in Brussel), moeite hebben met het begrijpen en gebruiken van spreekwoorden. De moeilijkheden van taalzwakke leerlingen onderstrepen Cacciari en Levorato's (1989) bevinding dat figuratieve taal extra uitdagingen biedt voor niet-moedertaalsprekers (p. 391). Een leerkracht zegt: 'Veel van mijn leerlingen spreken thuis geen Nederlands. Ze tonen interesse in spreekwoorden, maar gebruiken ze zelf niet.'

Daarentegen zijn taalsterke leerlingen vaak beter in staat om metaforen te begrijpen en te gebruiken. Dit suggereert dat ze vooral worden gebruikt door leerlingen met een sterkere taalvaardigheid.

5.11 Ontwerpeisen handleiding

Op basis van de onderzoeksresultaten zijn de volgende ontwerpeisen geformuleerd voor het ontwikkelen van een handleiding met activiteiten waarmee leerlingen leren abstracte begrippen herkennen en gebruiken. Het doel is om leerlingen op een toegankelijke manier kennis te laten maken met metaforen.

1. De lesmodule moet eerst het herkennen van metaforen opbouwen. Dit advies wordt door Vygotsky's (1978) zone van naaste ontwikkeling ondersteund, die benadrukt dat leren moet aansluiten bij bestaande kennis (p. 86).
2. De lesmodule moet rekening houden met verschillen in taalvaardigheid tussen leerlingen, bijvoorbeeld door extra uitleg te bieden voor leerlingen met een taalachterstand.
3. Bij vervolg naar spreekwoorden moet aandacht besteed worden aan de culturele achtergrond ervan, zodat leerlingen begrijpen waarom bepaalde spreekwoorden zijn ontstaan en wat ze betekenen.
4. De module bevat bij voorkeur ook actieve en digitale componenten voor inoefening. Dit sluit aan bij Gibbs' (1994) aanbeveling om metaforen in meerdere modaliteiten aan te bieden voor beter begrip (p. 127).
5. Omdat natuurmataforen het best worden begrepen is het logisch om abstracte concepten eerst te vergelijken met beelden uit de natuur om daarna over te gaan op vergelijkingen met andere beelden.

6. Conclusie

Deze bachelorproef vertrok vanuit de centrale vraag: Hoe kunnen we leerlingen helpen om metaforen beter te begrijpen en abstracte gevoelens of situaties te verwoorden via metaforen?

Om dit te onderzoeken, ontwikkelde en testte ik een les waarin leerlingen (A-stroom, Sint-Maarten Campus Middenschool) smaken leerden koppelen aan emoties en situaties. Het idee was eenvoudig: door iets concreets en zintuiglijks als zoet, zuur, bitter of zout te proeven en te verbinden aan gevoelens, zouden abstracte begrippen als verliefdheid, verdriet of stress begrijpelijker worden.

De les verliep interactief:

1. Smaken ervaren:

Leerlingen onderzochten smaken en koppelden deze aan emoties:

- zoet (snoep) => blij, want zoet is vrolijk en lekker
- zuur (citroen) => irritatie, want zuur is scherp
- bitter (witloof) => verdriet

2. Vergelijkingen maken:

Leerlingen formuleren vergelijkingen: een gevoel werd aan een smaak verbonden.

‘Verdriet smaakt zo bitter als witloof’, ‘boosheid is zo zuur als citroensap’

3. Beelden versterken:

‘als’ in de zinnen vervangen door een werkwoord of het beeld werd sterker gemaakt:

- a. Zoet symboliseert liefde ("Mijn vriendin is zoet als een snoepje"), geluk ("De snoep is zo zoet als het moment waarbij je het zwembad inspringt"), en troost ("Mijn mama is net zoals snoep, ze is altijd sweet").
- b. Zuur staat voor irritatie ("Mijn zus is zo zuur als een citroen, als ze denkt dat ik iets van haar afgepakt heb") of teleurstelling.
- c. Bitter symboliseert pijn ("De bittere drop smaakte als een ernstige wonde hebben, vies vuil, precies etter dat je volle bak ziet").
- d. Zout verwijst naar tranen ("huilen zoals wolken met het water van de zoute zee") of overweldigende emoties ("Paniek is als het zout dat je ineens smaakt").

4. Creatief verwerken:

Emoji-koppeling (🍬 + 💧 : tranen zijn zoute druppels).

Wat begon als een eenvoudig experiment, groeide uit tot een eyeopener. Leerlingen ontdekten verrassende verbanden en gebruikten vergelijkingen om persoonlijke ervaringen uit te drukken. Ze legden verbanden tussen smaken en emoties; iets wat aansluit bij Lakoff en Johnsons (1980) theorie dat metaforen voortkomen uit lichamelijke en zintuiglijke ervaringen.

Een greep uit de meest treffende metaforen die werden bedacht:

- "De zoete popcorn is als het leven. Sommige zijn hard kan je er niet door bijten en geef je op. En er is ook zachte popcorn waar je meteen door kan bijten."
- "De zoete aardbei is als de zon die juist opkomt."
- "De zoutige stokjes smaken naar de mooie blauwe oceaan waar vissen dicht bij elkaar zwemmen"
- "Zout is als stress: je weet niet wat het veroorzaakt en het geeft een benauwd gevoel."
- "Soms voel ik me verdrietig en huil ik zoals wolken met het water van de zoute zee."

Deze voorbeelden tonen hoe krachtig zintuiglijke ervaringen zijn voor taalontwikkeling en emotionele intelligentie. Leerlingen die het anders moeilijk vinden om abstract te denken, slaagden erin complexe gevoelens helder te verwoorden via smaken.

De leerlingen overtroffen alle verwachtingen met hun creativiteit. Humor ("Hij was zo boos als een kat die achtervolgd wordt door een komkommer") ging hand in hand met diepzinnigheid ("De snoepjes waren zoals mijn leven - soms zijn ze lekker en soms niet").

De vragenlijst na de les bevestigt het succes. Daaruit blijkt dat de les niet alleen een voltreffer was bij alle leerlingen (20/20 vonden hem leuk), maar ook duidelijk effect had: maar liefst 16 leerlingen gaven aan iets nieuws te hebben geleerd, m.n. over metaforen en 12 leerlingen gaven aan deze nu beter te begrijpen.

Het succes schuilt in de combinatie van interactie zoals proeven en tekenen, met concrete voorbeelden die abstracte taal toegankelijk maken (zoet staat voor blijdschap, zuur voor boosheid). Dat de verbeteruggesties beperkt bleven tot grappige opmerkingen als "meer eten" bewijst dat de les perfect in balans was tussen educatie en plezier.

Implicaties voor taalonderwijs

Deze bevindingen sluiten aan bij de doelstellingen rond taalreflectie en expressie binnen het leerplan en tonen hoe creativiteit en cognitieve ontwikkeling hand in hand kunnen gaan. Ze tonen ook aan dat metaforen meer zijn dan literaire versieringen, ze zijn hulpmiddelen die:

- Abstract denken stimuleren (bv. popcorn als metafoor voor het leven)
- Empathie bevorderen ("De bittere drop smaakte als een wonde" toont inlevingsvermogen)
- Taalplezier aanwakkeren, zeker via humoristische beelden (katten en komkommers).

Deze aanpak bewijst dat metaforen, en zeker smaakmetaforen, een universele taal vormen waarmee leerlingen emoties en levensinzichten leren uitdrukken. Door aan te sluiten bij hun leefwereld (snoep, sociale media, dieren), werden abstracte begrippen niet alleen begrijpelijk, maar ook iets waarover ze konden praten en wat ze konden herkennen bij elkaar. Zoals een leerling het verwoordde: "De zoete taart is net als mijn hond, je wordt er blij van." Metaforen zijn dus niet zomaar lesmateriaal, maar een manier om met verwondering naar de wereld te kijken.

Deze didactische invalshoek verdient een vaste plaats in het taalonderwijs, niet als decoratie, maar als noodzakelijke denkvaardigheid. Want zoals Aristoteles al stelde: "Een meester in metaforen zijn is verreweg het grootste talent".

Deze les toonde aan dat elke leerling dit metaforisch vermogen kan ontwikkelen!

7 Kwaliteit onderzoek

Het onderzoek heeft waardevolle inzichten opgeleverd over hoe metaforen worden gebruikt en begrepen in verschillende contexten. De enquête en interviews hebben een brede waaier aan perspectieven opgeleverd, van zowel leerlingen als leerkrachten. Het ontwikkelde product, een handleiding met lesmodules, sluit aan bij de behoeften van leerlingen en houdt rekening met verschillen in taalvaardigheid en culturele achtergrond.

Het onderzoek kent ook beperkingen: De steekproef was relatief klein en niet volledig representatief voor *alle* leeftijdsgroepen en onderwijsniveaus. Daarnaast was er weinig aandacht voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, zoals leerlingen met TOS of ASS.

Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op:

- Het ontwikkelen van specifieke strategieën voor leerlingen met taalontwikkelingsstoornissen (TOS) of autisme (ASS).
- Het verder verkennen van de rol van sociale media in het gebruik en begrip van spreekwoorden bij jongeren.
- Het testen van de effectiviteit van de ontwikkelde handleiding in verschillende leeromgevingen.

Transfereerbaarheid

Andere leerkrachten en scholen kunnen uit dit onderzoek leren dat het herkennen van metaforen en spreekwoorden een waardevol middel is om taalvaardigheid en abstract denken te stimuleren, maar dat hun effectiviteit afhangt van een zorgvuldige aanpak.

Het is belangrijk om:

- metaforen te selecteren die aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen.
- rekening te houden met verschillen in taalvaardigheid en culturele achtergrond.
- interactieve en digitale werkvormen te integreren om de betrokkenheid van leerlingen te vergroten.

Wat spreekwoorden betreft blijven deze een belangrijk onderdeel van onze taal en cultuur vormen, maar hun toekomst hangt af van hun vermogen om zich aan te passen aan moderne contexten. Door deze op een inclusieve en interactieve manier in te zetten, kunnen we ervoor zorgen dat ze relevant blijven voor toekomstige generaties.

De ontwikkelde handleiding biedt een praktisch hulpmiddel om dit doel te bereiken, maar verdere verfijning en toepassing in de praktijk is nodig om alle mogelijkheden te benutten.

8 Literatuurlijst

- NIVOZ. (n.d.). Pedagogiek van de metafoor: Een verkenning van de waarde van symbolen en metaforen in het onderwijs. Geraadpleegd op 12 december 2024, van <https://nivoz.nl/nl/pedagogiek-van-de-metafoor-een-verkenning-van-de-waarde-van-symbolen-en-metaforen-in-het-onderwijs>
- De Groene Amsterdammer. (2023, 1 november). Het einde van de dubbele bodem. Geraadpleegd op 9 januari 2025, van <https://www.groene.nl/artikel/het-einde-van-de-dubbele-bodem>
- Coenraats, B. (2023). Van definitie naar concept: Het aanleren van school- en vaktaal in het secundair onderwijs. In HSN Bundels Deel 13 (pp. 354). Taalunie. Geraadpleegd op 9 januari 2025, van <https://hsnbundels.taalunie.org/wp-content/uploads/2023/11/Deel-13-artikel-5.pdf>
- Bos, M. (2021). Pedagogiek van de metafoor: Een verkenning van de waarde van symbolen en metaforen in het onderwijs. NIVOZ geraadpleegd op 12 december 2024. <https://nivoz.nl/nl/pedagogiek-van-de-metafoor-een-verkenning-van-de-waarde-van-symbolen-en-metaforen-in-het-onderwijs>
- TOS in Beeld. (n.d.). Pragmatiek. Geraadpleegd op 18 december 2024, van <https://tosinbeeld.nl/pragmatiek/>
- Overweg, J., Hartman, C. A., & Hendriks, P. (2019). Taalbegrip en theory of mind bij kinderen met autisme. Tijdschrift voor Orthopedagogiek. <https://mijn.bsl.nl/taalbegrip-en-theory-of-mind-bij-kinderen-met-autisme/17144104>
- Onderwijskennis. (n.d.). Hoe geef je vorm aan effectief taalgericht vakonderwijs? Geraadpleegd op 18 december 2024, van <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/hoe-geef-je-vorm-aan-effectief-taalgericht-vakonderwijs>
- Vernieuwonderwijs. (n.d.). De kracht van visueel communiceren: Hoe maak je jouw boodschap duidelijker en sterker? Geraadpleegd op 19 december 2024, van <https://vernieuwonderwijs.nl/kracht-van-visueel-communiceren/>
- DBNL. (n.d.). Spreekwoorden en gezegden. Geraadpleegd op 20 december 2024, van https://www.dbnl.org/tekst/taa014200601_01/taa014200601_01_0122.php
- Overweg, J., Hartman, C. A., & Hendriks, P. (2019). Taalbegrip en theory of mind bij kinderen met autisme. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 58(4). <https://mijn.bsl.nl/taalbegrip-en-theory-of-mind-bij-kinderen-met-autisme/17144104>

- TOS in Beeld. (n.d.). Pragmatiek. Geraadpleegd op 18 december 2024, van <https://tosinbeeld.nl/pragmatiek/>
- Hersenstichting. (n.d.). Autismespectrumstoornissen (ASS). Geraadpleegd op 23 december 2024, van <https://www.hersenstichting.nl/hersenaandoeningen/autismespectrumstoornissen-ass>
- Logopedie Den Bosch. (n.d.). Taalproblemen in relatie tot ADHD of autisme. Geraadpleegd op 26 december 2024, van <https://www.logopediedenbosch.nl/kinderen/taal/taalproblemen-in-relatie-tot-adhd-of-autisme/>
- NRO. (n.d.). De vele kanten van leesbegrip. <https://www.nro.nl/sites/nro/files/migrate/de-vele-kanten-van-leesbegrip.pdf>
- Wij-leren.nl. (n.d.). Piaget en de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Geraadpleegd op 26 december 2024, van <https://wij-leren.nl/piaget.php>
- Driestar Educatief. (n.d.). Het nut en het gevaar van metaforen. Geraadpleegd op 27 december 2024, van <https://www.driestar-educatief.nl/onderzoek/actueel/blogs/het-nut-en-het-gevaar-van-metaforen>
- Taalunie. (n.d.). HSN-bundel 4 - Het belang van metaforen in het onderwijs. Geraadpleegd op 27 december 2024, van https://hsnbundels.taalunie.org/wp-content/legacy/4/hsnbundel-4_365.pdf
- Nivoz. (n.d.). Pedagogiek van de metafoor: Een verkenning van de waarde van symbolen en metaforen in het onderwijs. Geraadpleegd op 27 december 2024, van <https://nivoz.nl/nl/pedagogiek-van-de-metafoor-een-verkenning-van-de-waarde-van-symbolen-en-metaforen-in-het-onderwijs>
- Genootschap Onze Taal. (n.d.). *Metafoor*. Geraadpleegd op 27 december 2024, van <https://onzetaal.nl/taalloket/metafoor#:~:text=Watwordtbedoeldmeteen,wordtvergelekenmeteenschap.>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press. Geraadpleegd op 27 december, van https://sites.cc.gatech.edu/classes/AY2013/cs7601_spring/papers/Lakoff_Johnson.pdf
- Aristoteles. (n.d.). Poëtica (sectie 1457b). In Perseus Digital Library. Geraadpleegd op 27 december 2024, van <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0056%3Asection%3D1457b>
- Bos, C. A. (2003). Metafoor bij Aristoteles. *Philosophia Reformata*.

- Van der Ben, J., & Bremer, J. M. (1988). Aristoteles' Poëtica: Inleiding, tekst en commentaar. Coutinho.
- Aristoteles. Poetica. Ed. Immanuel Bekker. Berlijn, 1831.
- Didactieknederlands.nl. (2022, december 1). Metaforen deel 1: Wat is een metafoor? Didactieknederlands.nl.
<https://didactieknederlands.nl/handboek/2022/12/metaforen-deel-1-wat-is-een-metafoor/>
- Forceville, C. (1987). Metafoor en maatschappij. Massacommunicatie, 3, 268-276.
- van Boven, E., & Dorleijn, G. (2013). Literaire mechaniek: Inleiding in de analyse van verhalen en gedichten (3e druk). Coutinho.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. University of Chicago Press.
- Toolshero. (n.d.). Metaforisch denken: de uitleg en betekenis. Toolshero. Geraadpleegd op 28 december 2024, van <https://www.toolshero.nl/creativiteit/metaforisch-denken/>
- Richards, I. A. (1936). The philosophy of rhetoric. Oxford University Press.
- Black, M. (1962a). Models and metaphors. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- De Kunst van het lezen: Bijdragen aan het gelijknamige symposium, gehouden 15 december 1993 aan de Katholieke Universiteit Brabant. (1994). NBD Biblion Publishers.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
 Geraadpleegd van https://sites.cc.gatech.edu/classes/AY2013/cs7601_spring/papers/Lakoff_Johnson.pdf
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press. Geraadpleegd op 1 januari 2025
<https://www.researchgate.net/publication/257198554>
- Cacciari, C., & Levorato, M. C. (1989). How children understand idioms in discourse. Journal of Child Language, 16(2), 387–405. Geraadpleegd op 1 januari 2025
https://www.researchgate.net/publication/20680696_How_Children_Understand_Idioms_in_Discourse
- Van Kralingen, R. (n.d.). Eerste hulp bij didactische ongelukken: Voor onderwijsprofessionals in onderwijsorganisaties. Bohn Stafleu van Loghum.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press. Geraadpleegd via <https://home.fau.edu/musgrove/web/vygotsky1978.pdf>

Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press. Geraadpleegd op 1 januari 2025
<https://www.researchgate.net/publication/257198554>

Richards, I. A. (1936). *The philosophy of rhetoric*. Oxford University Press.

Black, M. (1962a). *Models and metaphors*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

9 Bijlagen

9.1 Bijlage: Leerplan SO - Nederlands 1e graad

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS - Nederlands - 1ste graad A-stroom - I-Ned-a - BRUSSEL - D/2019/13.758/008 - Versie maart 2024

-Semantisch domein (betekenissen en betekenisrelaties)

Basisgeletterdheid:

- synoniem
- antoniem
- homoniem
- letterlijk/figuurlijk
- beeldspraak
- vergelijking

Verdieping: metafoor

LPD 10 De leerlingen drukken zich op een creatieve manier uit:

- verschillende soorten literaire teksten creëren en presenteren;
- ervaringen uitwisselen met medeleerlingen;
- waardering uitdrukken voor de creaties en presentaties van anderen.

Samenhang algemene vakken: I-ArVo-ab LPD 12, 15, 18; I-Bee-ab LPD 12, 15, 18; I-Eng-a LPD 9; IFra-a LPD 9; I-God-a LPD V 9; I-Muz-ab LPD 14, 20

Samenhang met de basisopties: I-KITa-a LPD 27

✓ Voorbeelden: een verhaal, een gedicht, een lied, een dialoog, een improvisatieoefening, een dagboekfragment ... Zowel de schriftelijke als de mondelinge variant komt aan bod.

✓ De leerlingen kunnen ook verschillende talige technieken combineren; bewust wel of geen rijm gebruiken, letterlijk en figuurlijk combineren, beeldspraak inzetten, spelen met ritme en lay-out...

9.2 Bijlage: Overzicht stijlfiguren

In schema: overzicht van stijlfiguren en basisbegrippen

Stijlfiguren in engere zin in alfabetische

volgorde

anafoor
anakoloet
anastrofe
anticlimax
antithese
apokoinou
asyndeton
chiasme
climax
ellips
enumeratio
epitheton ornans
eufemisme
horizontaal woordspel
hendiadys
hyperbool
inversie
ironie: verbale ironie
litotes
neologisme
oxymoron
paradox

paragram
parallelie
parallelisme
paronomasia
pleonasme
polysyndeton
portmanteau-woord
repetitio
sarcasme
tautologie
understatement
verbale ironie
verticaal woordspel
zeugma

Basisbegrippen

ambigüiteit

homonymie
lexicale homonymie
syntactische homonymie
polysemie
homofonen
homografen
isotopieën

Literaire Mechaniek 'In schema: overzicht van stijlfiguren en basisbegrippen' (p176)

9.3 Bijlage: Enquête onderzoek metaforen

Welkom! Een onderzoek naar de didactiek van metaforen via spreekwoorden en zegswijzen

Met deze vragenlijst wil ik onderzoeken hoe spreekwoorden en zegswijzen worden gebruikt en begrepen door leerlingen en leerkrachten. Je antwoorden helpen om nieuwe ideeën te ontwikkelen voor het gebruik van beeldspraak in de klas. Invullen duurt ongeveer 7 minuten en is volledig anoniem. Alvast bedankt voor je medewerking!

Demografische gegevens

1. Wat is je leeftijd?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Jonger dan 12 jaar (basisschool)
- ☐ 12-14 jaar (1e graad secundair)
- ☐ 15-17 jaar (2e graad secundair)
- ☐ 18-20 jaar (3e graad secundair)
- ☐ 18-24 jaar
- ☐ 25-34 jaar
- ☐ 35-44 jaar
- ☐ 45-54 jaar
- ☐ 55-64 jaar
- ☐ 65 jaar en ouder

2. Geslacht

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Man
- ☐ Vrouw
- ☐ Ik wil dit niet zeggen
- ☐ Niet-binair
- ☐ Anders: _____

3. Hoe vaak kom je spreekwoorden of zegswijzen tegen in je schoolwerk?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit
☐ Zelden
☐ Soms
☐ Vaak
☐ Atijd

4. Waar kom je ze meestal tegen?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Bij Nederlands
☐ Bij andere vakken
☐ Buiten school
☐ Op sociale media
☐ Anders: _____

5. Gebruik je zelf spreekwoorden of zegswijzen in gesprekken met vrienden of familie?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, vaak
☐ Af en toe
☐ Zelden
☐ Nooit

6. Zijn er spreekwoorden die je ouders, grootouders of vrienden vaak gebruiken? Zo ja, welke?

1. Bekendheid met spreekwoorden

7. De appel valt niet ver van de boom

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- ☐ Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- ☐ Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- ☐ Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

8. Als het kalf verdrongen is, dempt men de put.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- ☐ Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- ☐ Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- ☐ Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

9. Een storm in een glas water.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- ☐ Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- ☐ Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- ☐ Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

10. Iemand met een kluitje in het riet sturen.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ik ken dit spreekwoord en weet wat het betekent.
- ☐ Ik ken dit spreekwoord, maar weet niet precies wat het betekent.
- ☐ Ik heb dit spreekwoord nog nooit gehoord.
- ☐ Dit spreekwoord klinkt ouderwets / ouderwetse taal.

2. Begrip van spreekwoorden**A. Wat betekent het spreekwoord?**

11. Hoge bomen vangen veel wind.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Mensen in hoge posities krijgen veel kritiek
- ☐ Het waait harder bij hoge bomen
- ☐ Het gaat over wind en natuur
- ☐ Ik weet het niet

12. Het is koek en ei tussen hen.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ze bakken vaak samen koekjes
- ☐ Ze hebben een goede verstandhouding
- ☐ Ze hebben ruzie
- ☐ Ik weet het niet

13. Wie boter op zijn hoofd heeft, moet uit de zon blijven.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Mensen met boter op hun hoofd moeten voorzichtig zijn in de zon
- ☐ Als je zelf iets fout hebt gedaan, kun je beter geen kritiek geven
- ☐ Het is een manier om je hoofd koel te houden
- ☐ Ik weet het niet

14. Iemand de wind uit de zeilen nemen.

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Iemands voortgang belemmeren door een slimme zet
- ☐ Iemand helpen harder te gaan zeilen
- ☐ Het betekent dat je moeite hebt met zeilen
- ☐ Ik weet het niet

B. Open vraag

15. Wat betekent het spreekwoord "Een kat in de zak kopen" volgens jou?

16. Hoe zou je het spreekwoord "De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet" uitleggen in je eigen woorden?

C. Koppel de betekenis met de juiste situatie

17. In welke situatie zou je het spreekwoord "De appel valt niet ver van de boom" kunnen gebruiken?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Als een kind veel op zijn ouders lijkt.
- ☐ Als iemand graag appels eet.
- ☐ Als iemand een fruitboom plant.
- ☐ Ik weet het niet.

18. Wanneer zou je zeggen "Het is het neusje van de zalm"?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Als iets heel duur is.
- ☐ Als iets het beste van het beste is.
- ☐ Als iets heel mooi is.
- ☐ Ik weet het niet.

Voor leerlingen:

Bedankt voor je deelname! Je hebt de vragenlijst volledig ingevuld. Je antwoorden zijn waardevol voor het onderzoek. Als je nog vragen hebt, kun je die hieronder stellen.

19. Nog vragen? Stel ze hier:

Voor leerkrachten:

Leerkrachten worden gevraagd om verder te gaan naar de volgende sectie.

DEEL II - LEERKRACHTEN

20. In welk onderwijsniveau geef je les? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Basisonderwijs: Kleuteronderwijs
- ☐ Basisonderwijs: Lager onderwijs
- ☐ Secundair onderwijs: Eerste graad: A-stroom
- ☐ Secundair onderwijs: Eerste graad: B-stroom
- ☐ Secundair onderwijs: Tweede graad: Doorstroomfinaliteit (D)
- ☐ Secundair onderwijs: Tweede graad: Arbeidsmarktgerichte finaliteit (A)
- ☐ Secundair onderwijs: Tweede graad: Dubbele finaliteit (D/A)
- ☐ Secundair onderwijs : Derde graad: Doorstroomfinaliteit (D)
- ☐ Secundair onderwijs: Derde graad: Arbeidsmarktgerichte finaliteit (A)
- ☐ Secundair onderwijs: Derde graad: Dubbele finaliteit (D/A)
- ☐ Speciaal onderwijs (SO)
- ☐ Volwassenonderwijs
- ☐ Hoger Onderwijs
- ☐ Anders: _____

21. In welke vakken geef je les?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nederlands
- ☐ Engels
- ☐ Frans
- ☐ Wiskunde
- ☐ Wetenschappen (Biologie, Chemie, Natuurkunde,...)
- ☐ Geschiedenis
- ☐ Aardrijkskunde
- ☐ Lichamelijke opvoeding
- ☐ Muziek
- ☐ Beeldende Kunst
- ☐ Anders: _____

22. Geef je les over spreekwoorden en zegswijzen in je vak(ken)?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
- ☐ Nee

23. Hoe vaak bespreek je spreekwoorden en zegswijzen tijdens de les?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit
- ☐ Een paar keer per jaar
- ☐ Maandelijks
- ☐ Wekelijks

24. Gebruik je spreekwoorden of zegswijzen in informele gesprekken met je leerlingen?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, regelmatig
- ☐ Ja, af en toe
- ☐ Nee

25. Hoe vaak gebruik je spreekwoorden en zegswijzen in je eigen taalgebruik, buiten de les?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Heel vaak
☐ Regelmatig
☐ Af en toe
☐ Zelden
☐ Nooit

26. Vind je dat jouw eigen gebruik van spreekwoorden invloed heeft op hoe leerlingen met taal omgaan?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, zeker
☐ Misschien een beetje
☐ Nee, dat zie ik niet zo
☐ Geen mening

27. Heb je ooit meegemaakt dat een leerling zelf een spreekwoord of zegswijze gebruikte? Wat was je reactie?

28. Denk je dat spreekwoorden en zegswijzen relevant zijn voor maatschappelijke en culturele vorming van jongeren?

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja, absoluut
☐ Ja, maar het is niet essentieel
☐ Nee, niet echt
☐ Geen mening

29. Denk je dat sommige spreekwoorden hun betekenis hebben verloren door veranderingen in de samenleving? Kun je een voorbeeld noemen?

30. Vind je dat spreekwoorden bijdragen aan de taalvaardigheid van leerlingen? Waarom (niet)?

31. Waarom vind je het belangrijk om (of niet) aandacht te besteden aan spreekwoorden in het onderwijs?

Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Het verrijkt de taalvaardigheid
☐ Het helpt om cultureel erfgoed beter te begrijpen
☐ Het is niet relevant voor mijn vakgebied
☐ Anders: _____

32. Welk spreekwoord of gezegde past volgens jou het best bij je werk als leerkracht?

27-12-2024, 22:51

Welkom! Spreekwoorden en zegswijzen: Hoe gebruik jij ze en wat kun je ermee doen?

33. Als je een spreekwoord of gezegde mocht kiezen om leerlingen mee te inspireren, welke zou dat zijn?

Dank je wel voor je deelname!

Je hebt zojuist deelgenomen aan het onderzoek naar het gebruik en de kennis van spreekwoorden en zegswijzen. Je antwoorden zijn enorm waardevol en helpen bij het verkrijgen van inzicht in hoe spreekwoorden worden begrepen en gebruikt.

Wat gebeurt er nu?

De gegevens die je hebt verstrekt worden anoniem verwerkt en zullen uitsluitend worden gebruikt voor het onderzoek. Je hoeft je geen zorgen te maken over privacy, want je gegevens worden vertrouwelijk behandeld.

Heb je nog opmerkingen?

Als je nog aanvullende opmerkingen of suggesties hebt, kun je die hieronder achterlaten.

Nogmaals bedankt!

Je bijdrage is van groot belang voor mijn onderzoek. Als je geïnteresseerd bent in de resultaten, kun je later een samenvatting van de bevindingen aanvragen via ines.vakante@student.odisee.be

34. Vragen of opmerkingen? Laat gerust weten

Deze content is niet gemaakt of goedgekeurd door Google.

Google Formulieren

<https://docs.google.com/forms/d/1AH8dipkdcdxADY0woj8r6z3UeDrHzJfw-nMRBZF7Bg/edit#settings>

10/10

9.4 Bijlage: Handleiding Taal in beeld: Van metafoor naar spreekwoord (zie afzonderlijke upload)

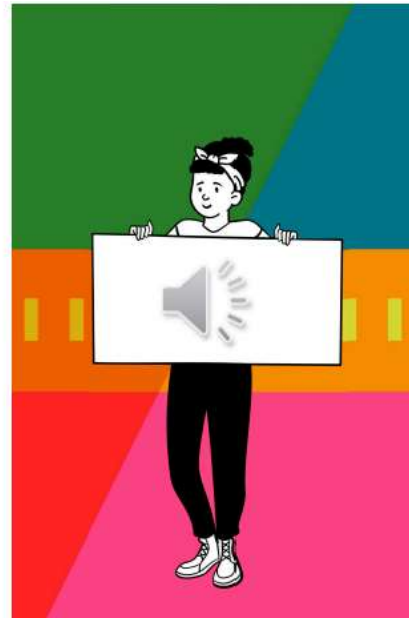
9.5 Bijlage: Powerpoint Spreekwoorden en zegswijzen

Online les krijgen

Online les krijgen dat is de omgekeerde wereld. Thuis werken voor school en op school leuke interactieve oefeningen maken. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens. Maar gelukkig is niet alles kommer en kwel.

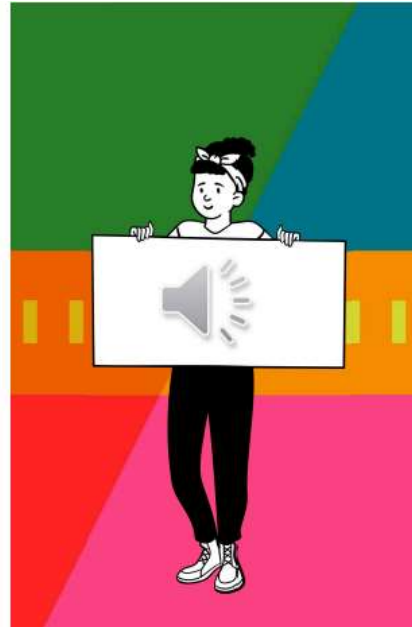
De leerlingen steken nu de handen uit de mouwen, steunen elkaar door dik en dun. Anderen verdwijnen met de noorderzon. Dat wordt niet door de vingers gezien. Niet vergeten: na regen komt zonneschijn!

Online les krijgen

Online les krijgen dat is de omgekeerde wereld. Thuis werken voor school en op school leuke actieve oefeningen maken. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens. Maar gelukkig is niet alles kommer en kwel.

De leerlingen steken nu de handen uit de mouwen, steunen elkaar door dik en dun. Anderen verdwijnen met de noorderzon. Dat wordt niet door de vingers gezien. Niet vergeten: na regen komt zonschijn!

Wat betekenen de uitdrukkingen?

De omgekeerde wereld: een situatie die anders is dan normaal

Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens: het is nergens beter dan thuis

Niet alles is kommer en kwel: Niet alles is ellendig

De handen uit de mouwen steken: heel hard werken, ergens aan beginnen

Verdwijnen met de noorderzon: plotseling verdwijnen zonder iemand te verwittigen

Iets door de vingers zien: iets accepteren zoals het is

Na regen komt zonschijn: na slechte dingen komen altijd goede dingen

3 soorten figuurlijk taalgebruik

- Spreekwoorden: volledige zin, je mag er niets aan veranderen
- Uitdrukkingen / zegswijzen: groepjes woorden met een werkwoord. Je moet het werkwoord vervoegen als je het gebruikt
- Gezegden: groepje woorden dat los van elkaar staat en waar geen werkwoord in staat

Spreekwoorden	Uitdrukkingen	Gezegden
- Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens - Na regen komt zonneschijn - Gedeelde smart is halve smart	- De handen uit de mouwen steken - Met de noorderzon vertrekken - (iets) door de vingers zien	- De omgekeerde wereld - Kommer en kwel - Door dik en dun
Volledige zin, je mag er niets aan veranderen. Wijsheden of levenslessen.	Groepje woorden met een werkwoord. Je moet het werkwoord vervoegen als je het gebruikt.	Groepje woorden dat we moeten inpassen in een zin.

Oefening: Spreekwoord? Uitdrukking? Gezegde?

Spreekwoorden	Uitdrukkingen	Gezegden
- Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens - Na regen komt zonneschijn - Gedeelde smart is halve smart	- De handen uit de mouwen steken - Met de noorderzon vertrekken - (iets) door de vingers zien	- De omgekeerde wereld - Kommer en kwel - Door dik en dun
Volledige zin, je mag er niets aan veranderen. Wijsheden of levenslessen.	Groepje woorden met een werkwoord. Je moet het werkwoord vervoegen als je het gebruikt.	Groepje woorden dat we moeten inpassen in een zin.

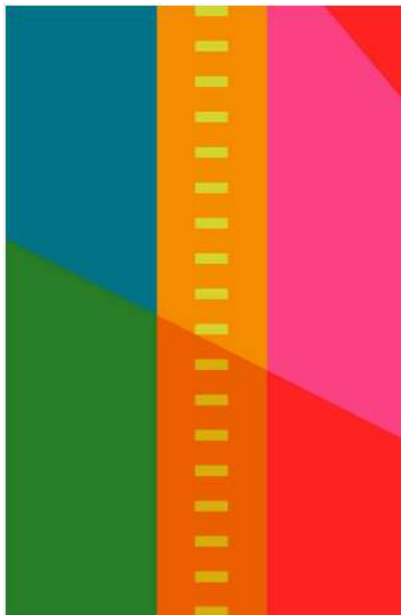

1 Spreekwoord Uitdrukking Gezegde Mijn neef loopt naast zijn schoenen sinds hij die nieuwe job heeft.	2 Spreekwoord Uitdrukking Gezegde Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is.	3 Spreekwoord Uitdrukking Gezegde Je weet wat ze zeggen: blaffende honden bijten niet.	4 Spreekwoord Uitdrukking Gezegde Je moet met je tijd meegaan!	5 Spreekwoord Uitdrukking Gezegde Hij zette zich met hart en ziel in voor die organisatie.
--	--	---	---	---

Website om betekenissen op te zoeken

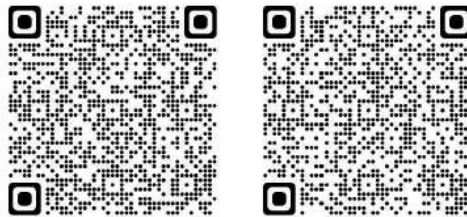
<https://www.vandale.nl/opzoeken>

Aan de slag 😊

PC: Volg de link: <https://bit.ly/3z8umqY>

Smartphone: volg QR-codes (oefensite):

Heb je vragen of is iets niet duidelijk?

Stuur me een bericht via Smartschool!

9.6 Bijlage: Digitale oefeningen

Spreekwoorden & zegswijzen

Twijfel je aan de betekenis van een spreekwoord? Zoek op **kernwoord** op <https://www.vandale.nl/opzoeken>

Oefening 1: Welk antwoord is juist?

De appel valt niet ver van de boom

- ☐ Fruitbomen moeten goed gesnoeid worden
- ☐ Natuurwetten zijn onvermijdelijk, appels vallen nooit ver weg van de boom
- ☐ Het is moeilijk om van tradities af te wijken
- ☐ Jongeren rebelleren altijd tegen hun familie
- ☐ Drukke mensen hebben altijd veel te vertellen

☒ Controleer

<> Embed H-P

Aan iemands lippen hangen

- ☐ Je lost twee problemen tegelijk op
- ☐ Oost west thuis best
- ☐ Heel geconcentreerd naar iemand luisteren
- ☐ Iets kopen zonder dat je het gezien hebt, ze hebben je bedrogen.
- ☐ Betrapt worden. Je doet iets dat niet mag, en iemand ziet het.

☒ Controleer

<> Embed H-P

Een grote mond opzetten

- ☐ Je lost twee problemen tegelijk op
- ☐ Betrapt worden. Je doet iets dat niet mag en iemand ziet het.
- ☐ Heel geconcentreerd naar iemand luisteren
- ☐ Brutaal reageren
- ☐ Iets kopen zonder dat je het gezien hebt, ze hebben je bedrogen.

☒ Controleer

<> Embed H-P

Uit je nek kletsen

- ☐ Iets kopen zonder dat je het gezien hebt, ze hebben je bedrogen
- ☐ Zorgen dat iemand zwijgt
- ☐ Op het goede ogenblik aankomen
- ☐ Onzin vertellen
- ☐ Nog niet volwassen zijn

☒ Controleer

<> Embed H-P

De appel valt niet ver van de boom

- ☐ Natuurwetten zijn onvermijdelijk, appels vallen nooit ver weg van de boom
- ☐ Fruitbomen moeten goed gesnoeid worden
- ☐ Het is moeilijk om van tradities af te wijken
- ☐ Jongeren rebelleren altijd tegen hun familie
- ☐ Drukke mensen hebben altijd veel te vertellen

☒ Controleer

<> Embed H-P

Iemand de mond snoeren

- ☐ Onzin vertellen
- ☐ Zorgen dat iemand zwijgt
- ☐ Op het goede ogenblik aankomen
- ☐ Nog niet volwassen zijn
- ☐ Iets kopen zonder dat je het gezien hebt, ze hebben je bedrogen

☒ Controleer

<> Embed H-P

Oefening 2: Zijn de zinnen letterlijk of figuurlijk bedoeld?

Hij heeft zijn vingers verbrand aan die zakelijke deal.

☐ Figuurlijk

☐ Letterlijk

↔ Embed

Mijn boekentas is erg zwaar vandaag.

☐ Letterlijk

☐ Figuurlijk

☒ Controleer

↔ Embed

Oefening 3: Welke spreekwoorden herken je op deze tekening? (Zoek op via kernwoord!)

Vul hier de spreekwoorden in die je op de tekening herkent of opgezocht hebt:

Vragenlijst na les metaforen en spreekwoorden

Bevindingen over de lessenreeks

1. Hoe vond je de lessenreeks over metaforen en spreekwoorden?

- ☐ Heel leuk
- ☐ Leuk
- ☐ Neutraal
- ☐ Niet zo leuk
- ☐ Helemaal niet leuk

2. Wat vond je het leukst aan de lessenreeks?

- ☐ Het leren van nieuwe spreekwoorden
- ☐ De uitleg over metaforen
- ☐ De interactieve opdrachten
- ☐ Anders, namelijk: _____

3. Wat vond je het minst leuk aan de lessenreeks?

- ☐ Het was te moeilijk
- ☐ Het was te makkelijk
- ☐ Het was soms saai
- ☐ Ik vond het niet nuttig
- ☐ Anders, namelijk: _____

4. Heb je iets nieuws geleerd tijdens deze lessenreeks?

- ☐ Ja, namelijk: _____
- ☐ Nee

5. Vond je de lessen nuttig? Waarom wel of niet?

- ☐ Ja, omdat: _____
- ☐ Nee, omdat: _____

Kennis van spreekwoorden en metaforen

6. Welke spreekwoorden ken je nu die je voor de lessenreeks niet kende?

- _____
- _____
- _____

11. Kun je uitleggen wat een metafoor is?

- _____

12. Kun je een spreekwoord of metafoor gebruiken in een zin? Schrijf hier een voorbeeld:

- _____

Toepassing in het dagelijks leven

7. Denk je dat je spreekwoorden en metaforen nu beter begrijpt dan voor de lessenreeks?

- ☐ Ja
- ☐ Een beetje
- ☐ Nee

8. Vind je het makkelijker om abstracte ideeën te begrijpen door het gebruik van metaforen?

- ☐ Ja
- ☐ Een beetje
- ☐ Nee

Suggesties voor verbetering

9. Wat zou je veranderen aan de lessenreeks om hem nog leuker of nuttiger te maken?

- _____
- _____